

บทวิจารณ์หนังสือ : BOOK REVIEW

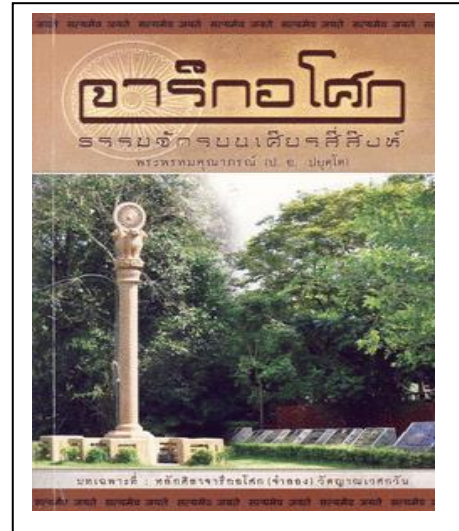
เรื่อง : จาริกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย

ผู้เขียน : สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ปีที่พิมพ์ : 2552

สำนักพิมพ์ : ผลิตภัณ

จำนวนหน้า : 219 หน้า

พระมหาปรีชา รตนโชโต และ พระครูพิศาลสารบัณฑิต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

Phramaha Preecha Ratanachoto and Phrakrupisansalabandit

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nongkhai Campus, Thailand

Corresponding Author, Email : arithat.loes@mcu.ac.th

บทนำ

หนังสือ “จาริกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” เป็นหนังสือที่ตีพิมพ์ระหว่างวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ.2552 เป็นหนังสือที่ต้องการจะนำเสนอ มุ่งเน้นให้ผู้ที่ศึกษาได้รับรู้เรื่องราวที่แท้จริงจากศิลาจารึกครั้งพุทธกาลถึงพระเจ้าอโศกมหาราชในดินแดนชมพูทวีป (อินเดีย) ตามหลักจาริกอโศกพิมพ์ครั้งที่ 1 เมื่อ 12 มิถุนายน 2552 พิมพ์จำนวน 12,000 เล่มจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ผลิตภัณ จำนวน 210 หน้า นิพนธ์โดย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีนามเดิมว่า ประยุทธ์ อารยางกูร เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 12 มกราคม พ.ศ.2481 ที่ตลาดศรีประจันต์ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตรคนที่ 6 ในจำนวน 9 คน ของนายสำราญ นางซุนกี อารยางกูร ครอบครัวประกอบอาชีพค้าขาย และมีกิจการโรงสีไฟ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้รับอิทธิพลดำเนินชีวิตด้วยครรลองคลองธรรมจากบิดามารดา

* วันที่รับบทความ: 23 มกราคม 2565; วันแก้ไขบทความ 4 มีนาคม 2565; วันตอบรับบทความ: 7 มีนาคม 2565

Received: January 23, 2022; Revised: March 4, 2022; Accepted: March 7, 2022

แต่เยาว์ การศึกษาเริ่มศึกษาจากโรงเรียนอนุบาล ที่ตลาดศรีประจันต์เรียนประถมศึกษาที่โรงเรียนประชาบาล ชัยศรีประชาราษฎร์ เมื่อจบประถมศึกษาแล้ว โยมบิดาพาไปจังหวัดพระนคร เพื่อเข้าศึกษาต่อโรงเรียนมัธยมที่ โรงเรียนวัดปทุมคงคา แต่พักอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ ได้รับทุนเรียนดีของกระทรวงศึกษาธิการ จนถึงชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 3 ความใส่ใจของท่านเรื่องของการศึกษา แม้จะยังเป็นเด็กอยู่ แต่เมื่อ ด.ช. ประยูรกลับบ้าน ขณะปิดเทอม ได้นำวิชาความรู้มาสอนน้องๆ จนสามารถเรียนรู้ภาษาอังกฤษ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) สุขภาพของท่านไม่ดีมาแต่เด็ก เมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จึงกลับไปบรรพชาเป็นสามเณร เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2494 ที่วัดบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ โดยมีพระครูเมธีธรรมสาร เจ้าอาวาส เป็นพระอุปัชฌาย์ จากนั้นจึงศึกษาเล่าเรียนทางพระปริยัติธรรม พ.ศ. 2496 ได้กลับกรุงเทพฯ มาสังกัดวัดพระพิเรนทร์ สอบไล่ได้นักธรรมเอก และเปรียญธรรม จนได้เปรียญธรรม 9 ประโยคขณะเป็นสามเณร จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ให้อุปสมบทในฐานะนาคหลวง ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2504 โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (กิตติโสภณมหาเถร) วัดเบญจมบพิตร สมเด็จพระสังฆราชขณะนั้น ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้นามฉายาว่า “ปยุตโต” แปลว่า ประยูร หรือ ประกอบ, ผู้เชี่ยวชาญวิทยาการ ภายหลังศึกษาต่อจนรับปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2505 และสอบได้วิชาชุดครู พ.ม. เมื่อ พ.ศ. 2506 ได้รับปริญญาดุสิตบัณฑิตกิตติมศักดิ์จาก สถาบันการศึกษา 10 สถาบันรวม 11 ปริญญาทั้งในประเทศ และต่างประเทศ และเคยดำรงตำแหน่งรอง เลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยร่วม 10 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2507 – 2517 เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ ระหว่าง พ.ศ. 2515 - 2519 เส้นทางที่ต้องเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของสงฆ์ ที่เริ่มก้าวเข้าสู่ยุคสมัยที่ต้อง เปิดตัวให้กับปัญหาสังคมของบ้านเมืองของโลกมากขึ้น การผสมผสานความคิดฝ่ายเปรียญธรรมดั้งเดิมให้เข้า กับการศึกษาวิชาการทางโลก และการเปลี่ยนแปลงในสังคมเพื่อให้หลักสูตรการศึกษาทางพุทธศาสนามีคุณค่า มีความงดงาม เหมาะสม และกลมกลืนกับยุคสมัย เป็นความรับผิดชอบและความจำเป็นที่ส่งเสริมให้ต้อง ทำงานหนักยิ่งขึ้น ต้องใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา และแสวงหาแนวทางที่ถูกต้อง เหมาะสม และมีประสิทธิภาพในการ แก้ปัญหา และคงมีส่วนสำคัญที่หล่อหลอมให้ต้องทำงานหนักอย่างยิ่ง ต้องใคร่ครวญครุ่นคิดทั้งลุ่มลึกและ กว้างไกลในศาสตร์ต่างๆ จนมีความรู้แจ้งในปัญหาต่างๆ ได้อย่างอัศจรรย์ ดังที่ได้เคยปรากฏ และทราบกันอยู่ แล้วหลายครั้ง จากหนังสือตำราต่างๆ ที่ได้อรรถาธิบายไว้มากมายจนแทบไม่น่าเชื่อทั้งส่วนที่ถือเป็นตำราแม่บทที่ ใช้ อ้างอิงได้ในวงการพุทธศาสนาเช่น หนังสือ "พุทธธรรม" ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็น "เพชรน้ำเอก" ของวงการ พุทธศาสนาของโลก ที่เต็มไปด้วยเนื้อหาที่มีคุณค่ายิ่งและยากยิ่งที่จะร้อยกรองได้ จากหนังสือเล่มนี้แสดงถึง สภาวะของการใช้ความพากเพียรอย่างยิ่ง การมีศรัทธาอย่างแก่กล้ามีพื้นฐานที่หนักแน่น เหมาะสม มีการวางแผนการเขียนอย่างรอบคอบ รัดกุม ความอดทนทำงานหนัก ความมีวินัยที่จะทำตามแผน การสู้งาน และความ เพียรพยายามอย่างยิ่งเพื่อให้งานที่ยากยิ่งนี้สำเร็จได้ นอกจากนี้ยังมีหนังสืออื่นอีกร่วม 300 เล่ม และมีปาฐกถา ธรรมอีกมากมายนับพันเรื่อง ที่ได้รับความนิมอย่างกว้างขวาง ทั้งโดยการอ่าน การฟังธรรมบรรยาย และการ

ฟังเทปบันทึกเสียงหนังสือจำนวนมากได้รับการพิมพ์เผยแพร่เล่มละหลายๆ ครั้งตามความเหมาะสม และมีหลายเล่มได้มีการพิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาต่างประเทศ เฉพาะหนังสือธรรมนุญชีวิตมีการพิมพ์กว่า 200 ครั้ง และมีทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ และยอมถือได้ว่าเป็นคนสำคัญยิ่งคนหนึ่งของโลกในการปฏิบัติงานอย่างจริงจังต่อเนื่องตลอดมา เพื่อให้เกิดสันติภาพโดยใช้กระบวนการการศึกษา เป็นการชี้ทางเลือกอันสำคัญและมีคุณค่ายิ่งให้แก่โลกอีกทางหนึ่งที่มีมนุษยชาติ ควรแสวงหาแนวทางให้การศึกษาเพื่อสร้างสันติภาพโลก เพราะคุณค่าของผลงานที่ได้กระทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอเป็นปกติ จึงได้รับมอบปริญญาดุษฎีบัณฑิตจากสถาบันการศึกษาชั้นสูงถึง 10 แห่ง ทั้งในประเทศและต่างประเทศ และได้รับรางวัลอันมีเกียรติและน่าชื่นชมอีกเป็นอันมาก ในมหามงคลวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 72 พรรษา เมื่อวันที่ 12 ส.ค. พ.ศ. 2547 นี้ ท่านได้รับพระราชทานสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัญบัฏ ที่พระพรหมคุณาภรณ์ สุนทรธรรมสาธก ตรีปิฎกปริยัติโกศล วิมลศีลาจาร ศาสนภารธุราทร มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ ระหว่างปี พ.ศ. 2515-2519 ต่อมาท่านได้ลาออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาส เป็นเพียงพระลูกวัดธรรมดา และในปี พ.ศ. 2537 จนถึงปัจจุบัน ท่านได้เป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ซึ่งท่านได้จัดสภาพแวดล้อมของวัดให้ร่มรื่นด้วยไม้نانาพรรณ พร้อมทั้งจัดกิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ ให้ผู้มาวัดรู้สึกสบายใจกับบรรยากาศของวัด สมกับเป็นวัดในพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ซึ่งต้องทำหน้าที่เป็นแหล่งเผยแพร่ความดีและปัญญา ตลอดจนความสงบร่มเย็นสันติสุขให้แก่ชุมชนและประชาชนทั่วไป ปัจจุบัน ท่านเจ้าคุณเป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม และดูแลสถานสำนักสงฆ์สายใจธรรม บนเทือกเขาสำโรงดงยาง ตำบลหนองแหน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

โครงสร้างของหนังสือ

โครงสร้างของหนังสือ : หนังสือ “จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” มีจำนวนหน้าที่เป็นเนื้อหา 210 หน้า รวมส่วนอื่นๆ และปกจำนวน 219 หน้า มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ และการเมืองการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชผ่านหลักศิลาจารึก มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาได้รับรู้ความจริงทางหลักวิชาการมากขึ้นเริ่มตั้งแต่ภาคที่ 1 นิเทศ จารึกอโศก และภาคที่ 2 ตัวบทจารึกอโศก ซึ่งมีลำดับชั้นเนื้อหาสอดคล้องกันไปตลอดทั้งเล่ม เนื้อหาประกอบด้วยสาระสำคัญ 5 บทใหญ่ๆ ได้แก่ 1) เปิดเรื่อง 2) คูอินเดีย พุทธกาลถึงอโศก 3) อโศกธรรม – ธรรมวิชัย 4) บัญชีศิลาจารึก และ 5) บทเฉพาะที่ ซึ่งเป็นหนังสือประวัติศาสตร์ของบุคคลที่สำคัญของโลก และมีความสำคัญอย่าง

มากต่อพระพุทธศาสนา เนื้อหาสารหนังสือ “จารีกอโคก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิ่ง) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” เล่มนี้ ประกอบด้วยสาระสำคัญ 5 บทใหญ่ๆ ดังนี้

1. เปิดเรื่อง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์โดยหัวข้อเปิดเรื่องความสำคัญในหัวข้อนี้เกี่ยวกับการอังกฤษหรืออิทธิพลเปิดทางให้ ย้อนไปคู่อัตถ์อันตระการของชมพูทวีป เป็นการเข้าถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเมื่อ 2597 ปมาแล้ว (พ.ศ.2552 + พุทธกิจ 45 พรรษา) ในชมพูทวีป คือดินแดนที่เป็นประเทศ อินเดีย รวมทั้งบังคลาเทศ จนถึงปากีสถาน และอัฟกานิสถานในปัจจุบัน แล้วได้รุ่งเรืองและเจริญแพร่หลายออกไปในนาๆ ประเทศทั่วทวีปเอเชีย จนมาบัดนี้ กำลังแผ่ขยายไกลออกไปในซีกโลกทางตะวันตก แต่ในชมพูทวีปเอง เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสืบมาได้ประมาณ 1,700 ปี ครั้นถึงช่วง พ.ศ.1741-1750 (ค.ศ. 1198-1207) และเรื่องราวของพระพุทธศาสนา ที่เจริญรุ่งเรืองในอินเดียมา 17 ศตวรรษ ครั้น ก็ถึงกาลอวสานแต่บัดนั้น เมื่อเวลาผ่านไป เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาก็เลื่อน หายไปจากความทรงจำของชาวชมพูทวีป และซากปูชนียสถาน โบราณวัตถุทั้งหลายที่มากมายทั่วทวีป ก็ถูกทับถมจมลงใต้ผืนแผ่นดินหายไปจากสายตาของประชาชน ไม่เหลือร่องรอย จนคนอินเดียไม่รู้จักพระพุทธศาสนา ไม่เคยได้ยินพระนามอโคกธรรมราชา กาลล่วงมาจนถึง พ.ศ.2300 (ค.ศ.1757) อินเดียเริ่มเสียดินแดนตกไปอยู่ใต้การปกครองของอังกฤษ ตั้งต้นแต่แคว้นเบงกอล มาตามลำดับ จนอังกฤษรวมปกครองประเทศในปี 2317/1774 และในที่สุดอังกฤษก็เนรเทศกษัตริย์โมกุลองค์สุดท้ายไปยังเมือง ร้างกุ้ง ลัมราวงค์มุข่าลง แล้วครอบครองอินเดียเป็นอาณานิคม โดยสมบูรณ์ใน พ.ศ.2401 (ค.ศ.2858) กับทั้งต่อมาก็ได้รวมพม่า เข้ามาเป็นแคว้นหนึ่งในประเทศอินเดียของอังกฤษในปี 2429/2886 ระยะเวลาเกือบ 2 ศตวรรษแห่งการปกครองของอังกฤษ ได้กลายเป็นยุคแห่งการเปิดทางย้อนกลับไปชมอดีตอันรุ่งเรืองยิ่งใหญ่อันยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของชมพูทวีป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวโดยสรุปเนื้อหาสาระตามหัวข้อ เปิดเรื่องว่า ด้วยข้อใดในเหตุผลที่กล่าวมา หรือด้วยเหตุผลทั้งหมด นั้นหรือหลายข้อรวมกันก็ตาม ราชการของจักรภพอังกฤษได้ สนับสนุนและรับเอางานสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีอินเดีย เป็นกิจการของรัฐ เริ่มแต่เวอร์เรน ฮาสติงส์ (Warren Hastings) ผู้สำเร็จราชการของอังกฤษ ได้อยอมรับเข้าโอบอุ้มสนับสนุนเอเชีย สมาคมแห่งเบงกอล (Asiatic Society of Bengal) ที่ตั้งขึ้นโดยเซอร์ วิลเลียม โจนส์ (Sir William Jones) ใน พ.ศ. 2327 (ค.ศ.1784) ตลอดจนอุปราชแห่งอินเดียคนแรก คือ ลอร์ดแคนนิง (Lord Canning) ได้ตั้งส่วนราชการโบราณคดีขึ้น (Archaeological Department) ในปี 2403/1860 แล้วงานโบราณคดีในอินเดียก็ได้ผูกพันมันสนิทอยู่ในนโยบายของรัฐบาลอังกฤษตลอดมา จวบจนอินเดียได้อเอกราชในปี 2490/1947 แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตามความสำเร็จที่แท้ของงานสำรวจ และขุดค้นทั้งหมดนั้น เกิดจากฉันทะและความเพียรพยายามอย่างอุทิศชีวิตจิตใจของบุคคลบางท่านที่มีใจรักและใฝ่รู้อย่างแท้จริง บุคคลที่ควรกล่าวถึงเป็นพิเศษเริ่มด้วยเจมส์ ปรีนเซป (James Prinsep, ค.ศ.1799-1840) เลขาธิการของเอเชียสมาคมแห่งเบงกอล ซึ่งเป็นบุคคลแรกที่เพียรพยายามอ่านตัวอักษร พราหมี และอักษรขโรษฐี จนอ่านศิลาจารึกของพระเจ้าอโคกมหาราชได้สำเร็จในปี

2380/1837 แล้วก็มาถึงบุคคลที่ถือได้ว่าสำคัญที่สุดในการรื้อฟื้นพุทธสถาน คือ เซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม (Sir Alexander Cunningham) ซึ่งเดิมทีมารับราชการทหารในอินเดีย แต่เมื่อได้พบกับเจมส์ ปรินเซป ก็เกิดความสนใจในเรื่องประวัติศาสตร์อินเดีย และขอศึกษาโบราณวัตถุทั้งหลายพอถึงปี 2404 ขณะเป็นพลตรี รับราชการมาไต่ 28 ปี ก็ขอลาออกเพื่ออุทิศชีวิตอุทิศ เวลาให้แก่การขุดค้นวัดวาอารามโบราณสถาน คันนิงแฮมได้เรียกร้องกระตุ้นเร้าให้รัฐบาลเอาใจจริงเอาใจงั้นในการอนุรักษ์ และค้นคว้าวิจัยเรื่องโบราณวัตถุสถานอย่างเป็นระบบ และมีมาตรฐาน เป็นเหตุให้รัฐบาลอังกฤษตั้งหน่วยงานสำรวจ โบราณคดีอินเดียขึ้นในปี 2404/1861 เรียกว่า Indian Archaeological Survey โดยเป็นการชั่วคราวก่อน มีคันนิงแฮม เป็นผู้บัญชาการ และต่อมาในปี 2413/1870 ก็ได้ตั้งขึ้นใหม่เป็น Archaeological Survey of India โดยมีคันนิงแฮมเป็นผู้บัญชาการ การใหญ่ (Director General) คันนิงแฮมอุทิศตัวทำงานนี้ต่อมา จนอายุ 71 ปี จึงลาเลิกใน พ.ศ. 2428/1885 คันนิงแฮมได้ทำงานขุดค้นฟื้นฟูที่สำคัญ เช่น สารนาถ สาญจี ตักสิลา และพุทธคยา ส่วนรายงานการสำรวจขุดค้นที่ได้ตีพิมพ์ออกมา ก็มีประมวลจารึกพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งเป็นชุดแรกด้วย ด้วยอาศัยการศึกษาค้นคว้าของชาวอังกฤษที่มีเซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม เป็นตัวขุดค้น ฟูชนิยวัตถุสถาน และพระเกียรติประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่จมซ่อนอยู่ใต้ผืนแผ่นดินและจางหายไปหมดแล้วจากความทรงจำของชาวอินเดียเอง ก็ได้ปรากฏขึ้นมาให้ชื่นชมบูชากันใหม่

2. ดุอินเดีย พุทธกาลถึงอโศก

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายภาษาในหัวข้อนี้ว่า คำว่า “ชนบท” นั้น ในภาษาบาลี ไม่ได้หมายความว่า บ้านนอก แต่คล้ายๆ กับคำว่า “country” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งใช้ได้ 2 ความหมาย ในความหมายทั่วไป country ก็คือประเทศ แต่ถ้า พูดว่า the country ก็หมายถึงบ้านนอก “ชนบท” ในภาษาบาลีก็คล้ายกัน โดยทั่วไปแปลว่า ถิ่นที่อยู่ของมนุษย์ คือ แคว้นแควน หรือประเทศ แต่เมื่อใช้ในความแวดล้อมบางอย่าง ก็เป็นชนบทในความหมายแบบไทย คือ บ้านนอก สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงแคว้นแคว้นต่างๆ ว่าเป็นธรรมดา เรื่องของการเมือง ย่อมมีการแข่งขันแย่งชิง อำนาจกัน ประเทศที่มีอำนาจมากกว่าก็บุกรุกทำสงครามขยายดินแดน จนกระทั่งกว่าจะมาถึงยุคพุทธกาล ใน 16 แคว้นแคว้นนั้น บางประเทศก็หมดอำนาจไป หรือถูกยุบรวมเข้ากับแคว้นอื่น อังคะแคว้นบังคลาเทศก็เข้าไปอยู่ใต้ อำนาจของมคธแล้ว มคธ กลายเป็นแคว้นที่ยิ่งใหญ่ สวรรคาสี ที่มีเมืองหลวงคือเมืองพาราณสี ก็ขึ้นอยู่กับอำนาจของแคว้นโกศลไปแล้ว วัชชี ก็เป็นแคว้นสำคัญ ในสมัยพุทธกาล ยังมีอำนาจมาก ต่อไปก็แคว้นวังสะ ซึ่งมีเมืองหลวงชื่อว่าโกสัมพี อันเป็นที่รู้ จักกันดีในเรื่องวาสิฏฐี หรือกามนิท และอีกแคว้นหนึ่งคือ อวันตี ซึ่งมีอุชเชนี เป็นเมืองหลวง ก็คือถิ่นของกามนิทนั่นแหละ เป็นอันว่า เมื่อถึงพุทธกาล ในบรรดา 16 แคว้น ก็เหลือแคว้นหรือรัฐ หรือประเทศ ที่ยิ่งใหญ่มีอำนาจมากแค่ 5 แคว้น คือ 1. มคธ มีราชคฤห์เป็นเมืองหลวง 2.โกศล มีสาวัตถี เป็นเมืองหลวง 3. วัชชี มีเวสาลีเป็นเมืองหลวง 4.วังสะ มีโกสัมพีเป็นเมืองหลวง 5.อวันตี มีอุชเชนีเป็นเมืองหลวง เอาแคว้นใหญ่ที่เด่นจริงๆ ก็เหลือ 3 แคว้น คือ มคธ โกศล และ วัชชี สามแคว้นนี้ มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับ

กับพระพุทธศาสนา มาก อยู่ด้านตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ติดต่อกันโดยเฉพาแคว้นมคธ มีชื่ออยู่ยั่งยืนที่สุด ส่วนแคว้นอื่นๆ ที่ว่าใหญ่อยู่ในสมัยพุทธกาล พอถึงยุคหลังพุทธกาลก็ค่อยๆ หดไป

3. อโศกธรรม ธรรมวิชัย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ยกเรื่องราวเกี่ยวกับศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก คือ ยกตัวอย่าง T. W. Rhys Davids ซึ่งเป็นนักปราชญ์สำคัญ ทางพระพุทธศาสนา เชี่ยวชาญภาษาบาลี (ผู้ตั้ง Pali Text Society ที่ London) กล่าวว่า (ในศิลาจารึกนั้น) “ไม่มีสักคำที่พูดถึงพระพุทธเจ้า หรือพุทธศาสนา ... อริยสัจ 4 ปฏิจจนุปบาท นิพพาน และหลักธรรมสำคัญ ข้ออื่นๆ ของพุทธศาสนา ไม่ปรากฏในศิลาจารึกเลย” หนังสือ The Cambridge History of India (5 volumes, 1922-37) เขียนว่า “เราไม่ได้ฟังพระเจ้าอโศกตรัสถึงธรรมที่ลึกซึ้งหรือหลักพื้นฐานของพุทธศาสนาเลย ไม่มีการกล่าวถึง อริยสัจ 4 มรรคมีองค์ 8 ปฏิจจนุปบาท พระอัญจริย คุณของพระพุทธเจ้า (อีกทั้ง) ไม่มีคำกล่าวถึงหรือแสดง หลักแห่งนิพพานเลย” R.K. Mookerjee กล่าวไว้ในหนังสือ Asoka ว่า “ธรรมที่นำเสนออย่างนั้นในธรรมโอองการเหล่านี้ เป็นเพียงอีกชื่อหนึ่งสำหรับเรียกชีวิตที่ดำรงมศีลธรรม และตั้งอยู่บนฐานร่วมของทุกศาสนา...สามารถนำไปใช้ได้และยอมรับได้ทั่วกันว่าเป็นสาระของทุกศาสนา...ดังนั้น พระเจ้าอโศกจึงนับว่าได้ทรงวางฐานแห่งศาสนาสากล (universal religion) ก็ขอให้ทราบด้วยว่า นักปราชญ์หรือนักค้นคว้าผู้เห็นว่าธรรมในศิลาจารึกอโศกเป็นหลักพุทธศาสนา ก็มีไม่น้อย เช่น ผู้เขียนหัวข้อ “Inscriptions as historical source material. Ancient India.” ใน Encyclopaedia Britannica ซึ่งได้กล่าวว่า “ คำจารึกโอองการของพระเจ้าอโศก เป็นประกาศ และข้อกำหนดตามสารัตถะแห่งพุทธศาสนา” นักวิชาการสมัยใหม่ที่มองแบบนี้ คือเห็นว่าธรรมในศิลาจารึกมาจากพุทธดำรัส ยังมีอีก เช่น E. Senart และ Hultzsch ทางฝ่ายตะวันออกท่านที่มั่นใจว่า ธรรมในศิลาจารึกเป็นหลักในพระพุทธศาสนา ก็เช่น D. R. Bhandarkar และ H. C. Ray Chaudhuri โดยที่สองท่านนี้ถือว่าเป็นไปตามอุดมคติแห่งจักรวรรดิธรรมราชา รวมทั้ง B. M. Barua ที่เขียนไว้ในหนังสือ Asoka and His Inscriptions, Part I, p. 225 ว่า “ธรรมของพระเจ้าอโศก สอดคล้องกับหลักพุทธคิปฏิบัติทั้งหมดทั้งสิ้น”

4. บัญชีศิลาจารึก

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงศิลาจารึกต่างๆ ไว้เป็นหมวดหมู่ที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกันไปตามระดับขั้นตอนเพื่อความสะดวกของผู้ศึกษาค้นคว้าง่ายขึ้น เช่นรายละเอียดของเสาศิลาจารึกไว้ ดังนี้ หมวด (ก) ศิลาจารึกฉบับจำเพาะ และเบ็ดเตล็ด (รวมทั้งจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ) ศิลาจารึกแห่งไพร่ต ศิลาจารึกฉบับน้อยจารึกฉบับเหนือ ศิลาจารึกฉบับน้อยจารึกฉบับใต้ จารึกหลักศิลาเบ็ดเตล็ด จารึกหลักศิลาที่ลุมพินี จารึกหลักศิลานิคลิวะ(นิคลี สาคร) จารึกหลักศิลาแห่งพระราชเทวี (อัลลาหะบาด) จารึกถ้ำแห่งเขบาบาราบาร์ ศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ แห่งที่ 1 ศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ แห่งที่ 2 หมวด (ข) จารึกศิลา 14 ฉบับ จารึกศิลาฉบับที่ 1 ฉบับที่ 2ฉบับที่ 3 ฉบับที่ 4 ฉบับที่ 5 ฉบับที่ 6 ฉบับที่ 7 ฉบับที่ 8 ฉบับที่ 9 ฉบับที่ 10 ฉบับที่ 11 ฉบับที่ 12 ฉบับที่ 13 ฉบับที่ 14 และหมวด (ค) จารึกหลักศิลา 7 ฉบับ จารึกหลักศิลาฉบับที่ 1

ฉบับที่ 2 ฉบับที่ 3 ฉบับที่ 4 ฉบับที่ 5 ฉบับที่ 6 ฉบับที่ 7 ซึ่งเป็นเสาศิลาจารึกที่สำคัญในการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และมีความสำคัญทางพระพุทธศาสนา อาจพูดได้ว่าเป็นสมัยที่เจริญรุ่งเรือง และเห็นได้ว่าแต่ละเสาศิลาจารึกเป็นธรรมเนียมการของพระเจ้าอโศกมหาราชทั้งหมด

5. บทเฉพาะที่

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบาย และกล่าวถึงความหมายลำดับคำจารึกดังนี้ 1) คำ “จารึกหลักศิลาเสาศิลาที่สารนาถ” บนเสาศิลาจารึกอโศก (จำลอง) เป็นคำแปลภาษาไทย จากฉบับแปลภาษาอังกฤษ ซึ่งแปลโดยเทียบเคียงกับภาษาสันสกฤต ที่ถอดจากจารึกเดิมภาษาปรากฤต เขียนด้วยอักษรพราหมี 2) คำจารึกบน 8 แท่นหินทางดานตะวันออกของเสา แผ่นที่ 1 คำ “จารึกหลักศิลาที่สารนาถ” บนเสาศิลาจารึกฯ (ซ้ำกับบนเสานำมาเขียนไว้เพื่อให้อ่านได้ชัดและสะดวก) คู่ซ้าย แผ่นที่ 2-3 คำอธิบายที่มาจากความหมาย และความสำคัญของ “สี่สิ่ง ทุนธรรมจักร” เริ่มแต่พระประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช คู่กลาง แผ่นที่ 4-5 ตัวอย่างข้อความในศิลาจารึก ของพระเจ้าอโศกมหาราช (จากจารึกศิลาฉบับที่ 13 ที่ 9 และที่ 11) สำหรับค้นเทียบหลักธรรมในพุทธพจน์บนแท่นหินคูวา คูวาแผ่นที่ 6-7 พุทธพจน์ จากพระไตรปิฎก เช่น จักกวัตติสูตร สำหรับเทียบ เพื่อสืบที่มาของธรรมในจารึกของพระเจ้าอโศก แผ่นที่ 8 บอกว่า ที่ประดิษฐานเสาศิลาจารึกฯ (จำลอง) ตรงกับที่ ปักหลักเขต อันเป็นจุดต่อที่ดินที่ตั้งวัดญาณเวศกวัน 3 แปลง คือ 1. แปลงที่ขออนุญาตสร้างวัด 2. แปลงที่ตั้งอุโบสถ 3. แปลงลานเสาศิลาจารึกอโศก ซึ่งเป็นการอธิบายเนื้อหาสาระไปตามขั้นตอนของเสาศิลาจารึกต่างๆ ได้อย่างชัดเจน

บทวิจารณ์

1. จุดเด่น

หนังสือ “จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิ่ง) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” ที่เป็นงานเขียนของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เล่มนี้ ลักษณะรูปเล่มหนังสือมี ขนาดเล็กกะทัดรัดสำหรับพกพา สวนปกเทาเข้ม และรูปภาพในเล่มมีสีสันสดใส สวยงามชวนอ่าน มีรูปภาพ สวยงามแทรกในเล่ม และมีข้อความสำคัญสั้นๆ ที่ตัดตอนจากเนื้อหา เนื้อหาสาระในหนังสือไปรยค้นเนื้อหาไปเป็นระยะๆ สะดุดตาชวนให้น่าอ่าน น่าติดตาม ช่วยพักสายตา และทำให้เนื้อหาไมยยาวพืดจนเกินไป การจัดรูปแบบหมายเลขหน้าจะแสดงชื่อหนังสือไว้มุมบนด้านซ้ายของหน้าต่อจากหมายเลขหน้า และแสดงชื่อหัวข้อไว้มุมบนด้านขวาของหน้ากระดาษก่อนหมายเลขหน้า ทำให้ดูง่ายเปิดอ่าน และทบทวนได้สะดวก เพื่ออำนวยความสะดวกให้ผู้สนใจที่ต้องการศึกษา และผู้อ่านที่สนใจได้ติดตามสะดวก วิธีการนำเสนอเป็นรูปแบบของการค้นคว้าเอกสารวิชาการทางประวัติศาสตร์จากหลักศิลาจารึกอโศก ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) โดยยกให้เห็นประวัติศาสตร์ที่เป็นหลักฐานของชมพูทวีปครั้งพุทธกาล ขึ้นเป็นบทนำ และอธิบายขยายความ ยกหลักฐานมาอ้างอิงประกอบใส่เนื้อหาก่อนเข้าสู่เนื้อหาใหม่ จุดเด่นของเนื้อหาสาระได้กล่าวถึงในชมพูทวีป คือดินแดนที่เป็นประเทศอินเดียใน

อดีตที่รวมทั้งบังคลาเทศ จนถึงปากีสถาน และอัฟกานิสถานในปัจจุบัน เมื่อพระพุทธรูปศาสดาเจริญรุ่งเรืองสืบมา ได้ประมาณ 1,700 ปี ก็ถึงกาลอวสานแต่บัดนั้น รวมได้ครั้ง 17 ศตวรรษ จุดเด่นที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือได้กล่าวถึงหลักฐานบุคคลที่ถือได้ว่าสำคัญที่สุดในการรื้อฟื้นพุทธสถาน คือ เซอรอลเอกซันเดอร์ คันนิงแฮม (Sir Alexander Cunningham) ซึ่งเดิมทีมารับราชการทหารในอินเดีย แต่เมื่อได้พบกับเจมส์ ปรินเซป ก็เกิดความสนใจในเรื่องประวัติศาสตร์อินเดีย และขอศึกษาโบราณวัตถุทั้งหลาย (สมเด็จพระพุทธิโชติญาณ (ป.อ.ปยุตโต), 2552 : 13)

จุดเด่นที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือสมเด็จพระพุทธิโชติญาณ (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายย้อนกลับไปสมัยพุทธกาล ตั้งแต่ก่อนพุทธศักราช คือเกือบ 2600 ปมาแล้ว ตอนนั้นประเทศอินเดียเรียกว่า ชมพูทวีป ชมพูทวีปเป็นดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาล ในสมัยก่อน พุทธกาลจนถึงพุทธกาลนั้น มีอาณาจักรหรือแว่นแคว้นมากมาย ซึ่งใช้คำในภาษาบาลีว่า มหาชนบท คือมีทั้งหมด 16 มหาชนบท คำว่า “ชนบท” นั้น ในภาษาบาลีไม่ได้หมายความว่า บ้านนอก แต่คล้ายๆกับคำว่า “country” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งใช้ได้ 2 ความหมาย ในความหมายทั่วไป country ก็คือประเทศ แต่ถ้า พูดว่า the country ก็หมายถึงบ้านนอก “ชนบท” ในภาษาบาลีก็คล้ายกัน โดยทั่วไปแปลว่า ถิ่นที่อยู่ของมนุษย์ คือ แคว้นแควน หรือประเทศ

จุดเด่นสำคัญอีกประการหนึ่งคือสมเด็จพระพุทธิโชติญาณ (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายถึงหลักศิลาจารึกอโศกมหาราชที่มีเนื้อใจความทางหลักธรรมพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า อโศกธรรม ธรรมวิชัย และหลักศิลาจารึกอโศกทั้งหมดที่ค้นพบในอินเดีย ซึ่งเป็นการยกให้เห็นความสำคัญเพื่อการค้นคว้าเรื่องราวที่เป็นไปตามหลักศิลาจารึกนั่นเอง ซึ่งสมเด็จพระพุทธิโชติญาณ (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายจากเรื่องราวที่ง่ายไปสู่เรื่องที่ยาก และยกตัวอย่างประกอบด้านหลักฐานทางวิชาการเปรียบเทียบได้อย่างชัดเจน ด้วยชี้ให้เห็นผลดีมีประโยชน์ของการศึกษาค้นคว้าของชาวอังกฤษที่เป็นตัวชี้ พุทธปุษุณียวัตถุสถาน และเกียรติประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่จมซ่อนอยู่ใต้ผืนแผ่นดิน และจางหายไปหมดแล้วจากความทรงจำของชาวอินเดียเอง ก็ได้ปรากฏขึ้นมาให้ชื่นชมบูชากันใหม่ และเป็นหลักฐานทางวิชาการที่จะนำไปต่อยอดด้วยการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมในปัจจุบันได้

หลักฐานศิลาจารึกอโศก สมเด็จพระพุทธิโชติญาณ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเล่มนี้ เริ่มจากการสร้างความรู้ ความเข้าใจขั้นพื้นฐานในทางด้านประวัติศาสตร์ของประเทศอินเดียเพื่อให้เกิดความรู้ และเห็นความเป็นมา ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลที่พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองในอินเดียมา 17 ศตวรรษ ครึ่ง และจนถึงกาลอวสานแต่บัดนั้น แต่เมื่อได้ตั้งใจอ่านหนังสือเล่มนี้ ก็สามารถเรียนรู้ตาม และมีความเข้าใจในความเป็นมาของหลักศิลาจารึกอโศกมหาราชที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา สัมผัสได้ถึงความระเอียดหลักการทางวิชาการที่ได้ถ่ายทอดในเรื่องการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เกิดความรู้ในหลายๆ ขั้นตอนของเรื่อง เริ่มตั้งแต่ความรู้ความเข้าใจเบื้องต้น เปิดเรื่อง ซึ่งเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวเกี่ยวกับชมพูทวีปที่เป็นประเทศอินเดียในอดีต ดังข้อความตอนหนึ่งว่า อังกฤษหรืออิฐินเปิดทางให้ ย้อนไปคู่อิตอันตระการของชมพูทวีป พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเมื่อ 2597 ปมาแล้ว (พ.ศ.2552 + พุทธกิจ 45 พรรษา) ในชมพูทวีป คือดินแดนที่

เป็นประเทศ อินเดีย รวมทั้งบังคลาเทศ จนถึงปากีสถาน และอัฟกานิสถานในปัจจุบัน แล้วได้รุ่งเรืองและเจริญแพร่หลายออกไปในนาๆ ประเทศทั่วทวีปเอเชีย จนมาบัดนี้ กำลังแผ่ขยายไกลออกไปในซีกโลกทางตะวันตก แต่ในชมพูทวีปเอง เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสืบมาได้ประมาณ 1,700 ปี ครั้นถึงช่วง พ.ศ. 1741 - 1750 (ค.ศ. 1198-1207) กองทัพมุสลิมเตอร์กได้บุกเข้ามาทางตะวันตกเฉียงเหนือ หลังจากทำสงครามชนะมาตามลำดับ ก็ได้รุกรบเข้ามาแถบ แคว้นพิหาร และเบงกอล แล้วก็ฆ่าฟันผู้คนที่ไม่ยอมเปลี่ยนศาสนา สั่งหารพระภิกษุสงฆ์ เผาวัด ทำลายสถานที่สำคัญ เช่น มหาวิทยาลัยพุทธศาสนาทุกแห่ง และกวาดขนเอาทรัพย์สินไปหมดสิ้น ทำให้พระพุทธศาสนาสูญสิ้นไปจากชมพูทวีป (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2547 : 1-2)

ผู้ศึกษาค้นคว้าจะต้องปฏิบัติด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งทางประวัติศาสตร์ เข้าใจความหมายทางด้านภาษาอย่างละเอียด มีความรักทางด้านประวัติศาสตร์ จนเกิดความรู้ความเข้าใจ และเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพราะความรู้ความเข้าใจดีจะทำให้เราเข้าใจปัจจุบันได้ดี การศึกษาค้นคว้าหลักฐานเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เป็นกุญแจที่สำคัญเพื่อไขปริศนาในอดีต และเข้าใจอย่างถ่องแท้ จนสามารถตอบคำถามได้อย่างชัดเจน ดังเช่นพระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ผศ.ดร.ได้กล่าวไว้ในหนังสือตามสำรวจพุทธสถานในอินเดียมีเนื้อความตอนหนึ่งว่า มีนักปราชญ์หลายท่านกล่าวว่า “ผู้ไม่รู้อดีต ย่อมไม่รู้ปัจจุบัน และย่อมไม่รู้ชะตากรรมในอนาคตด้วย ในหัวข้อจาริกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตยนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ยังได้อธิบาย ขยายความไว้อย่างละเอียด ทำให้ผู้อ่านมีความเข้าใจหลักการค้นคว้าทางวิชาการอย่างลึกซึ้ง ทั้งทางเนื้อหา ความหมาย และด้านภาษา เพื่อให้เกิดความรักความสนใจทางประวัติศาสตร์ของพระเจ้าอโศกมหาราชอย่างถูกต้องแท้จริง (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, 2557 : 5)

ดังนั้นจาริกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตยในหัวข้อเปิดเรื่องสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายทั้งเนื้อหา และความหมายยกตัวอย่างประกอบ ให้เข้าใจง่าย เมื่อผู้อ่านได้คิดพิจารณาใคร่ครวญตามที่ได้อ่านมีความรู้สึกซาบซึ้ง มีความเข้าใจและมองเห็นประวัติศาสตร์ในอดีตของประเทศอินเดีย เข้าใจความหมายในการอธิบายได้อย่างลึกซึ้งมากกว่าเดิมว่าสิ่งสำคัญในเปิดเรื่อง อังกฤษ รื้ออิฐหินเปิดทางให้ย้อนไปคู่อิตอันตระการของชมพูทวีปนั้นคือการเริ่มต้นที่แรกของสาเหตุที่จะนำไปสู่การค้นคว้าประวัติพระเจ้าอโศกอย่างถูกต้องและชัดเจนขึ้น ดังเช่น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า “ระยะเวลาเกือบ 2 ศตวรรษแห่งการปกครองของอังกฤษ ได้กลายเป็นยุคแห่งการเปิดทางย้อนกลับไปชมอดีตอันรุ่งเรืองยิ่งใหญ่อันยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของชมพูทวีป (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, 2557 : 3) และสอดคล้องกับ ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ได้เขียนไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์ ข้อความตอนหนึ่งว่า “พระพุทธศาสนาได้กลับฟื้นคืนตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ก็เมื่อท่านอนาคาริกธัมมปาละ ชาวลังกาได้กลับไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้นในอินเดียอีกเมื่อไม่นานมานี้เอง จนกระทั่งพระพุทธศาสนา กำลังจะฉายแสงใหญ่ขึ้นอีกวาระหนึ่งขณะนี้มิใช่ว่าอินเดียได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาประมาณ 10 ล้านเศษ แต่ส่วนมากเป็นชนชั้นศูทร ซึ่งมี ดร. อัมเบตการ์เป็นหัวหน้า ขณะนี้ที่อินเดียมีพุทธสมาคมเกิดขึ้นหลายแห่ง และแห่งที่สำคัญก็คือสมาคมมหาโพธิ์ นอกจากนั้นยังมีมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นอีกแห่งหนึ่ง คือ

มหาวิทยาลัยนาลันทา ซึ่งอยู่ในแคว้นพิหารของอินเดีย และนับวันจะเจริญยิ่งขึ้นตามลำดับ (จํานงค์ ทองประเสริฐ, 2554 : 8)

นอกจากนี้ผู้อ่านยังสามารถเข้าใจหลักฐานทางวิชาการถึงสิ่งที่เป็นสาระสำคัญอีกข้อหนึ่งที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายให้เห็นตอนหนึ่งว่า “นอกจากคำจารึกบนเสาหิน ซึ่งบ่งความสอดคล้องกับเรื่องการทำสังคายนาครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ.235 ซึ่งได้แก่อุปาทานความเห็น ผิดเพี้ยนและความแตกแยกของสงฆ์ ดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้นนั้นแล้ว หัวสิ่งทั้งสี่เทินธรรมจักรบนยอดเสาศิลาจารึกนั้น ก็มีความหมายสำคัญและโดดเด่นขึ้นมาเชื่อมโยงประเทศอินเดียปัจจุบัน เข้าสู่ประวัติศาสตร์แห่งชมพูทวีปด้วย บนยอดเสาศิลาจารึก ณ ที่แสดงปฐมเทศานี้ มีสิ่งสี่ตัว หันหัวไปสี่ทิศ บนเศียรสิ่งเทินวงล้อพระธรรมจักร น่าจะสันนิษฐานได้ว่า สิ่งทั้งสี่เป็นเครื่องหมายของพระราชอำนาจ และพระราชอำนาจนั้นต้องรองรับอยู่ใต้ธรรมและเชิดชูส่งเสริมธรรม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552 : 14) ดังเช่นท่าน ดร.อิสระ สุวรรณบล ได้กล่าวไว้ในหนังสือธรรมยาตราในแดนพุทธภูมิ ข้อความตอนหนึ่งว่า “ นอกเหนือจากสังเขปสถานทีพระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปตลอดระยะเวลาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่กล่าวแล้ว ยังมีพุทธสถานเก่าแก่ที่สร้างขึ้นในระยะต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งพระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายไปอย่างกว้างขวางในชมพูทวีป ทั้งในรัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศบังกลาเทศปัจจุบัน รัฐโอริสสา หรือ โอติสซา รัฐอานธรประเทศ รัฐมหาราษฏร์ รัฐมธยประเทศ เป็นต้นนอกจากนี้ยังมีในรัฐ ทิมาจัลประเทศ จัมมู แคชเมียร์ และสิกขิม (อิสระ สุวรรณบล, 2556 : 131)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) สรุปไว้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชเองทรงเป็นกษัตริย์แห่งโมริยวงศ์ (สันสกฤตเพน เมารยะ) ต้นวงศ์คือพระอัยกา ซึ่งมีพระนามว่าพระเจ้าจันทรคุปต์ ก็ได้เผชิญพระพักตร์และเคยคิดการศึกพร้อมกับ อเล็กซานเดอร์มหาราช แล้วได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ตั้งโมริยวงศ์ในช่วงที่ อเล็กซานเดอร์มหาราชยกทัพกลับ และได้ยกทัพไปเผชิญกับพระอัยกาของพระเจ้าอันติโยค คือพระเจ้า Seleucus I Nicator ที่ได้ตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์เมื่ออเล็กซานเดอร์มหาราชสวรรคต อีกอย่างหนึ่ง พอเริ่มเรื่องเราก็มาเจอพระเจ้าอโศก และพระเจ้าอโศกนี้ก็เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งตอนนั้น เมื่อพระเจ้าอโศกขึ้นครองราชย์ก็ พ.ศ.218 แล้ว เราควรจะรู้ด้วยว่า ก่อนมาถึงเวลานั้น พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร เรื่องราวเป็นมาอย่างไร จะเห็นได้ว่าเป็นการอธิบายเรื่องราว และสรุปเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้อย่างละเอียด ชัดเจน และเข้าใจง่าย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552 : 18)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังได้ยกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้ผู้ศึกษาค้นคว้าได้รู้ดูอินเดียครั้งพุทธกาลถึงอโศกว่า “ย้อนกลับไปสมัยพุทธกาล ตั้งแต่ก่อนพุทธศักราช คือเกือบ 2600 ปมาแล้ว ตอนนั้นประเทศอินเดียเรียกว่า ชมพูทวีปเป็นดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาล ในสมัยก่อนพุทธกาลจนถึงพุทธกาลนั้น มีอาณาจักรหรือแคว้นมากมาย ทานใช้คำในภาษาบาลีว่า มหาชนบท คือมีทั้งหมด 16 มหาชนบท (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552 : 19) ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุต

โต) ได้ให้ความหมายที่ชัดเจน และเข้าใจง่ายคือ คำว่าชนบท หมายถึง “ชนบท” นั้น ในภาษาบาลี ไม่ได้หมายความว่า บ้านนอก แต่คล้ายๆ กับคำว่า “country” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งใช้ได้ 2 ความหมาย ในความหมายทั่วไป country ก็คือประเทศ แต่ถ้าพูดว่า the country ก็หมายถึงบ้านนอก “ชนบท” ในภาษาบาลีก็คล้ายกัน โดยทั่วไปแปลว่า ถิ่นที่อยู่ของมนุษย์ คือ แคว้นแคว้น หรือประเทศ แต่เมื่อใช้ในความแวดล้อมบางอย่าง ก็เป็นชนบทในความหมายแบบไทย คือ บ้านนอก “เป็นธรรมดา เรื่องของการเมือง ย่อมมีการแข่งขันแย่งชิงอำนาจกัน ประเทศที่มีอำนาจมากกว่าก็บุกรุกทำสงครามขยายดินแดนจนกระทั่งจะมาถึงยุคพุทธกาล ใน 16 แคว้นนั้น บางประเทศก็หมดอำนาจไป หรือถูกยุบรวมเข้ากับแคว้นอื่น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2552 : 20)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายอย่างแจ่มแจ้ง เข้าใจง่ายขึ้นทั้งด้านความหมาย ความสำคัญ เนื้อความและด้านภาษาที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจและคล้อยตามได้ และนอกนี้ยังมีการสรุปเนื้อความในแง่มุมที่หลากหลาย ยกตัวอย่างมาประกอบ และเน้นลงสู่การศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ เช่น “เป็นอันว่า เมื่อถึงพุทธกาล ในบรรดา 16 แคว้น ก็เหลือแคว้นหรือรัฐ หรือประเทศ ที่ยิ่งใหญ่มีอำนาจมากแค่ 5 แคว้น คือ 1. มคร มีราชคฤห์เป็นเมืองหลวง 2.โกศล มีสาวัตถีเป็นเมืองหลวง 3. วัชชี มีเวสาลีเป็นเมืองหลวง 4.วังสะ มีโกสัมพีเป็นเมืองหลวง 5.อวันตี มีอุชเชนีเป็นเมืองหลวง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2552 : 21) เมื่อจำกัดเข้ามาอีก คือตัดแคว้นอวันตีที่มีเมืองอุชเชนีเป็นเมืองหลวง กับแคว้นวังสะที่มีเมืองโกสัมพีเป็นเมืองหลวง ออกเสีย เอาแคว้นใหญ่ที่เด่นจริงๆ ก็เหลือ 3 แคว้น คือ มคร โกศล และ วัชชี สามแคว้นนี้มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มาก อยู่ด้านตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ติดต่อกันทั้งหมด โดยเฉพาะแคว้นมคร มีชื่ออยู่ยั่งยืนที่สุด สวนแคว้นอื่นๆ ที่ว่าใหญ่อยู่ในสมัยพุทธกาล พอถึงยุคหลังพุทธกาลก็ค่อยๆ หมดไป (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2552 : 22) ดังเช่นท่านศาสตราจารย์พิเศษจางค์ ทองประเสริฐ ได้กล่าวไว้ในหนังสือวิชาศาสนา ข้อความตอนหนึ่งว่า “ดินแดนที่เรียกว่า ประเทศอินเดีย ในปัจจุบันนี้นั้น ในสมัยพุทธกาลได้แบ่งออกเป็น 16 แคว้นหรือประเทศด้วยกัน ทั้ง 16 แคว้นนี้ จัดว่าเป็นแคว้นใหญ่ๆ ทั้งสิ้น นอกจากนั้นก็ยังมีแคว้นเล็กๆ หรืออนุประเทศอีกประมาณ 10 แคว้นด้วยกัน (จางค์ ทองประเสริฐ, 2556 : 23) ดังใดเล่าแล้วว่า หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูได้ยกทัพไปกำจัดแคว้นวัชชีสำเร็จ และอีกด้านหนึ่ง แคว้นโกศลก็ถูกผนวกเข้าไปไว้ใต้อำนาจแคว้นมคร จึงเป็นอันว่า ทั้งแคว้นวัชชีและแคว้นโกศล ก็ได้เข้าไปรวมอยู่ในแคว้นมคร โดยนัยนี้ จึงเหลือแต่มครเป็นแคว้นเดียวที่ยิ่งใหญ่ เป็นมหาอำนาจสูงสุด และรุ่งเรืองต่อมา จนในที่สุดได้ตกเป็นของราชวงศ์โมริยะ เมื่อพระเจ้าจันทรคุปต์ พระอัยกาของพระเจ้าอโศกมหาราช ขึ้นครองมครนั้น เริ่มราชวงศ์ใหม่ใน พ.ศ.168 (นับและคำนวณอย่างฝรั่งว่า 321 BC/พ.ศ.163) หลังจากทิวโลกานเดอรัมหาราช เลิกทัพกลับไปจากการที่จะเข้าตีอินเดียในปี 325 BC จากนั้น เวลาที่ผ่านมา จนพระเจ้าอโศกขึ้นครองราชย์ เป็นราชาแห่งมครใน พ.ศ. 218 ซึ่งนอกจากเรื่องราวที่กล่าวมานี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ยังได้อธิบาย และสรุปความให้เห็นชัดเจนว่า ดุอินเดียนั้นครั้งพุทธกาลถึงอโศกเป็น

ประวัติศาสตร์เบื้องต้นที่ทุกคนสามารถศึกษาค้นคว้า และเข้าใจถึงได้ในเรื่องราวต่างๆ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552 : 30)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต) จากหลักฐานทางวิชาการ และคัมภีร์ท่านได้ยกให้เห็นความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าอโศกมหาราชในการปกครองเมื่อพระเจ้าจันทรคุปต์สวรรคตแล้ว โอรสซึ่งมีพระนามว่า พินทุสาร ครองราชย์ต่อมาอีก 28 ปี สิ้นรัชกาลแล้วจึงถึงยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.214 พระเจ้าอโศกได้อำนาจจากรานตีลงไปจนกระทั่งถึงแควน กลิงคะ ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ใดเชื่อว่ามั่นกรบเก่งกาจ มีกองทัพที่เข้มแข็ง มีความสามารถอย่างยิ่ง ไต่รบกันอยู่เป็นเวลานาน เกิดความเสียหายมากมายด้วยกันทั้งสองฝ่าย ในที่สุดพระเจ้าอโศกก็ชนะ แควนกลิงคะก็แตกไป (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552 : 43) ซึ่งเป็นการโหดร้ายที่สุดในการรบครั้งนี้ เป็นภัยพิบัติที่ร้ายแรงมาก คนตายเป็นแสน สูญหายเป็นแสน ถูกจับเป็นเชลยก็เป็นแสน ถึงตอนนี้แหละที่พระเจ้าอโศกทรงสลดพระทัย แล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญมาก ถึงขั้นเปลี่ยนประวัติศาสตร์เลยทีเดียว ดังเช่นพระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ผศ.ดร. ได้ค้นคว้า และเขียนไว้ในหนังสือพุทธคยาแดนตรัสรู้ของพุทธองค์ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “พระเจ้าอโศกมหาราชปกครอง พ.ศ. 218โดยใช้เวลาต่อสู้แย่งชิงพระราชสมบัติ 4 ปี โดยพระองค์สังหารพระอนุชา พระเชษฐาต่างมารดามากถึง 99 องค์ เว้นไว้แต่ติสสะกุมาร (วีตโศก) เท่านั้น พระองค์มีพระหฤทัยดุร้าย จนได้นามว่าจันทาสก (อโศกผู้ดุร้าย) ในเบื้องต้นไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา ชอบการทำสงครามเพื่อขยายอาณาจักรให้กว้างใหญ่ไพศาล จนพระองค์ยกกองทัพไปโจมตีแคว้นกาลิงคะ (อยู่ที่รัฐโอริสสา) หลังครองราชย์มา 8 ปีผู้คนล้มตายจนเลือดท่วมกลีบม้า จนพระองค์สลดพระทัย ทรงตั้งดาบยุติการสู้รบตั้งแต่นั้น ต่อมาทรงได้เห็นสามเณรนิโครธีที่เป็นอรหันต์ได้ฟังธรรมจนซาบซึ้งใจจนหันมานับถือพระรัตนตรัยตั้งแต่นั้นมา (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, 2560 : 45) ดังเช่นท่านได้ ตามทาง ได้กล่าวไว้ในหนังสือสู่แดนพุทธภูมิบันทึกการจาริกแสวงบุญ ไปไหว้พระบาทพระพุทธองค์ ตอนหนึ่งว่า “ในสมัยยังหนุ่มแน่น อโศกกุมารถูกพระราชบิดาส่งไปครองเมืองอุชเชนี แคว้นอวันตี อโศกกุมารไปได้ธิดาคณสวของนายบ้านวิทิส หรือเวทิส เป็นชายา มีโอรสองค์หนึ่งชื่อมหินท์ เมื่อพระราชบิดาสวรรคต พี่น้องที่อยู่ในเมืองปาดลิตูตรเกิดแย่งราชสมบัติกัน ไม่มีใครยอมใคร อโศกถือว่าพระองค์เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่มีสิทธิในราชบัลลังก์ จึงยกทัพเข้าเมืองปาดลิตูตร สังหารพระภคินี (พี่น้อง) ต่างพระมารดาหมดเกลี้ยง หรือชีวิตไว้วงศ์เดียว คือ ติสสะกุมาร พระกนิษฐาภาคาร่วมพระอุทรปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์แห่งกรุงปาดลิตูตรสืบแทนพระราชบิดา (ได้ ตามทาง, 2546 : 181)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงหัวข้ออโศกธรรม ธรรมวิชัย ซึ่งได้อธิบายให้เห็นตอนหนึ่งว่า นักปราชญ์เมืองฝรั่งและในอินเดียส่วนมากอ่านหรือศึกษาศิลาจารึกนั้นแล้ว มักลงความเห็นว่าเป็นพระเจ้าอโศกมหาราช แม้จะทรงเป็นพุทธมามกะที่มีศรัทธาแรงกล้า และเอาพระทัยใส่ในการดูแลรักษาพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง แต่ในเวลาที่ทรงเผยแผ่สั่งสอน ธรรมในศิลาจารึก ได้ทรงพยายามวางพระองค์เป็นกลางๆ ไม่ตรัส ถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเลย แต่ทรงสอนธรรมที่เป็นหลัก ความประพฤติทั่วไปอันมีหรือ

เป็นที่ยอมรับในทุกๆ ศาสนา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552 : 51) ซึ่งได้อธิบายโดยใช้การอ้างอิงจากนักปราชญ์ นักวิชาการ และนักค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์ที่ศึกษาหลักศิลาจารึกอโศก เพื่อให้เข้าใจง่ายหลากหลายแง่มุมทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้แจ่มแจ้งสามารถมองเห็นภาพได้ชัดเจนว่าในหลักศิลาจารึกอโศกนั้น ก็ขึ้นกับแต่ละคนที่ค้นคว้า และอ่านแล้วสรุปตามที่ได้ค้นพบ เช่นตัวอย่างทั้ง 3 ท่านที่กล่าวว่หลักศิลาจารึกอโศกบ่งชี้ถึงพระพุทธศาสนา “T.W. Rhys Davids ซึ่งเป็นนักปราชญ์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เชี่ยวชาญภาษาบาลี (ผู้ตั้ง Pali Text Society ที่ London) กล่าวว่า (ในศิลาจารึกนั้น) ไม่มีสักคำที่พูดถึงพระพุทธเจ้า หรือพุทธศาสนา ... อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท นิพพาน และหลักธรรมสำคัญข้ออื่นๆ ของพุทธศาสนา ไม่ปรากฏในศิลาจารึกเลย หนังสือ The Cambridge History of India (5 volumes, 1922-37) เขียนว่า เราไม่ได้ฟังพระเจ้าอโศกตรัสถึงธรรมที่ลึกซึ้งหรือหลักพื้นฐานของพุทธศาสนาเลย ไม่มีการกล่าวถึง อริยสัจ 4 มรรคมรรค 8 ปฏิจจสมุปบาท พระอัจฉริยคุณของพระพุทธเจ้า (อีกทั้ง) ไม่มีคำกล่าวถึงหรือแสดงหลักแห่งนิพพานเลย” R.K. Mookerjee กล่าวไว้ในหนังสือ Asoka ว่า ธรรมที่นำเสนออย่างนั้นในธรรมโอองการเหล่านี้ เป็นเพียงอีกชื่อหนึ่งสำหรับเรียกชีวิตที่ดำรงมศีลธรรม และตั้งอยู่บนฐานร่วมของทุกศาสนา...สามารถนำไปใช้ได้และยอมรับได้ทั่วกันว่าเป็นสาระของทุกศาสนา... ดังนั้น พระเจ้าอโศกจึงนับว่าได้ทรงวางฐานแห่งศาสนา สากล (universal religion) และน่าจะทรงเป็นบุคคล แรกที่ทำการนี้ในประวัติศาสตร์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552 : 52)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังได้กล่าวถึงบุคคลที่เห็นว่าในหลักศิลาจารึกอโศกนั้น เป็นคำสอนหลักทางพระพุทธศาสนา เช่น “ผู้เขียนหัวข้อ “Inscriptions as historical source material. Ancient India.” ใน Encyclopaedia Britannica ซึ่งได้กล่าวว่า” คำจารึกโอองการของพระเจ้าอโศก เป็นประกาศ และข้อกำหนดตามสารัตถะแห่งพุทธศาสนา” นักวิชาการสมัยใหม่ที่มองแบบนี้ คือเห็นว่าธรรมในศิลาจารึกมาจากพุทธตำรัส ยังมีอีก เช่น E. Senart และ Hultzsch ทางฝ่ายตะวันออกท่านที่มั่นใจว่า ธรรมในศิลาจารึกเป็นหลักในพระพุทธศาสนา ก็เช่น D. R. Bhandarkar และ H. C. Ray Chaudhuri โดยที่สองท่านนี้ถือว่าเป็นไปตามอุดมคติแห่งจักรวรรดิธรรมราชา รวมทั้ง B. M. Barua ที่เขียนไว้ในหนังสือ Asoka and His Inscriptions, Part I, p. 225 ว่า ธรรมของพระเจ้าอโศกสอดคล้องกับหลักพุทธคติปฏิบัติทั้งหมดทั้งสิ้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552 : 56)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้สรุปไว้ในหนังสือ “จารึกบุญ จารึกธรรม” หลักฐานและเรื่องราวที่ยกมาด้วยกันนี้ จะเห็นว่า โดยทั่วไป พระเจ้าอโศกทรงสอนธรรม แบบไม่ออกชื่อของหลักธรรมหรือของ หัวข้อธรรม (ถ้าทรงเรียกชื่อหัวข้อธรรมออกมาราชฎูรที่อยู่กระจายห่างกันไปทั่ว สวนใหญ่ก็คงไม่รู้เรื่องหรือสื่อกันยาก) พระองค์ตรัสออกชื่อธรรมเพียงไม่กี่อย่าง เมื่อจะเน้นออกมา เฉพาะที่เป็นคำที่รู้ๆ กัน หรือง่ายๆ แต่ที่ทรงสอนเอาจริงเอาจังและ ตรัสอยู่เสมอ ก็คือธรรมที่เป็นการปฏิบัติต่อกันระหว่างคนในหมู่ชน ทำนองเดียวกับพระสูตรในพระไตรปิฎก ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน คฤหัสถ์ กลายเป็นว่า พระเจ้าอโศกนั้นแหละ ทรงแม่นยำว่า ในฐานะพุทธมามกะ เมื่อเป็นราชาปกครองบ้านเมือง จะสอนธรรมส่วนไหน อย่างไร และคนที่

ไม่เข้าใจเพราะจับจุดจับหลักไม่ได้ ก็คือท่านผู้รู้ทั้งชาวอินเดียและฝรั่งนั่นเอง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 55)

นอกจากนี้การอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังได้ยกหลักฐานอ้างอิงทางคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นถึงหลักการสอนธรรมของพระเจ้าอโศกมีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะว่าการสอนธรรมระหว่างธรรมราชาฝ่ายอาณาจักร และ ธรรมราชาที่สัมมาพุทธมีความแตกต่างกัน ดังเช่นเนื้อในตอนที่ พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมครรัฐได้ทรงแนะนำสั่งสอนกุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้านนั้นในเรื่องประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) แล้วมีพระราชดำรัสตรัสสั่งพวกเขาว่า ท่านทั้งหลายก็เป็นอันได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากเราแล้วในเรื่องประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) นี้แนะนำพวกท่านจงไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายพระองค์นั้น จักทรงแนะนำสั่งสอนพวกท่านในเรื่องประโยชน์เบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะ) กุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้านได้ธรรมจักขุ ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคทรงทราบด้วยพระทัยถึงความนึกคิดในใจของพวกกุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้านแล้ว จึงตรัสอนุพุทฺธิกา คือทรงประกาศ ทานกถา (เรื่องทาน) สีลกถา (เรื่องศีล) สัคคกถา (เรื่องสวรรค์ คือความสุขความดีเลิศพร้งพรอมของกาม) โทษข้อด้อย ส่วนเสียของกาม และอาณิสสในความปลอดภัยเป็นอิสระจากกาม เมื่อทรงทราบว่า พวกเขามีจิตเหมาะ มีใจอ่อนโยน ปลอดภัยจากนิวรณ์ ซึ่บนาน ผองใสแล้ว จึงทรงประกาศสามกัถสิกธรรมเทศนา (พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง) คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 58)

ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายชัดเจน และเข้าใจง่ายคือ คำว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ ที่แปลว่าประโยชน์ปัจจุบัน สัมปรายิกัตถะ ที่แปลว่าประโยชน์เบื้องหน้า ทิฏฐธัมมิกัตถะ แปลตามตัวอักษรว่า ประโยชน์หรือจุดหมาย ที่เป็นไปในทิฏฐธรรม แล้วทิฏฐธรรมคืออะไร? “ทิฏฐธรรม” แปลว่า สภาวะ สภาพ สิ่ง หรือเรื่องราว ที่มองเห็น ทันตาเห็น หรือเห็นๆ กันอยู่ จับสาระแล้วก็ได้อรรถาธิบาย 2 อย่าง คือ ก) เวลาปัจจุบัน ชีวิตปัจจุบัน ทันตาเห็น ชาตินี้ ข) เรื่องของชีวิตประจำวัน ชีวิตด้านนอก ทางวัตถุ เรื่องรูปธรรม สวรรค์ สัมปรายิกัตถะ แปลตามตัวอักษรว่า ประโยชน์หรือจุดหมายที่เป็นไปในสัมปรายะ แล้วสัมปรายะคืออะไร? “สัมปรายะ” แปลว่า เลยต่อไป เลยตาเห็น หรือจะไปจะถึง ข้างหน้า จับสาระแล้วก็ได้อรรถาธิบาย 2 อย่าง คือ ก) เวลาข้างหน้า ชีวิตเบื้องหน้า ชาตินี้ ปรโลก พันโลกนี้ ข) เรื่องที่ล้าเลยจากชีวิตประจำวัน ชีวิตด้านใน เรื่องที่ลึกซึ้ง ทางจิตใจ เรื่องนามธรรม ทั้งนี้ก็สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา ที่มองมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกต้องศึกษาต้องพัฒนา และมนุษย์นั้นก็อยู่ในระดับของการพัฒนาที่ต่างกัน “จากคำเล่าเรื่องในพระไตรปิฎกต่อจากนั้น เราก็เห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องสัมปรายิกัตถะ ซึ่งครอบคลุมตลอด คือ ธรรมทั่วไปที่ลึกซึ้งสูงขึ้นไปตามลำดับ เพื่อเตรียมผู้ฟังให้ก้าวขึ้นไปทีละขั้นจนพร้อมที่จะรับจะเข้าใจเข้าถึงสัจธรรม ได้แก่ ทาน ศีล สวรรค์คือภาวะที่มีกามอย่างเลิศหรือชั้นยอด แล้วก็ข้อเสียส่วนด้อยของกาม จนถึงผลดีของความเป็นอิสระจากกาม เมื่อผู้ฟังพร้อมแล้ว ก็ทรงแสดงอริยสัจ 4 (ซึ่งโยงไปรวม ถึงขั้น 5 ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น จนถึง นิพพาน) (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 63)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายปฏิจจสมุปบาทไว้ในหนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับขยายว่าการเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายโดยอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดมีขึ้น หรือการที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันมา ปฏิจจสมุปบาท เป็นหลักธรรมอีกหมวดหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติของพระศาสดาทั้งหลาย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 59) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายได้อย่างแจ่มแจ้ง เข้าใจง่ายทางด้านความหมาย เนื้อความและด้านภาษาทำให้ผู้อ่านมีความเข้าใจตามได้ และนอกจากนี้ยังมีการสรุปเนื้อความในแง่มุมที่หลากหลาย ยกตัวอย่างมาประกอบ และเน้นสู่การศึกษา เช่นเริ่มด้วยพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคล 2 นี้ เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่พหูชน เพื่อความสุขของพหูชน เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ทเวและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคล 2 เป็นไฉน คือพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า 1 พระราชา ผู้จักรพรรดิ 1 (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 67)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ก็ได้อธิบายถึงบัญญัติศีลาจาริก ของพระราชจริยาวัตร และพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราช ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในศิลาจารึก ซึ่งพระองค์ได้โปรดให้เขียนสลักไว้ ณ สถานที่ต่างๆ ทั่วจักรวรรดิอันไพศาลของพระองค์ ความที่จารึกไว้เรียกว่า ธรรมลิป แปลว่า ลายสือธรรม หรือข้อความที่เขียนไว้เพื่อสอนธรรม ถือ เอาความหมายเข้ากับเรื่องว่า “ธรรมโองการ” ธรรมลิปที่โปรดให้จารึกไว้ เท่าที่พบมีจำนวน 28 ฉบับ แต่ละฉบับ มักจารึกไว้ในที่หลายแห่ง บางฉบับขุดค้นพบแล้วถึง 12 แห่งก็มี จากหลักฐานดังกล่าวทางศิลาจารึกเป็นการแสดงให้รู้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา และความยิ่งใหญ่ในการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช ความในธรรมลิปนั้น แสดงพระราชประสงค์ของพระองค์ที่มีต่อประชาชนบ้าง หลักธรรมที่ทรงแนะนำสั่งสอนประชาชนและข้าราชการบ้าง พระราชกรณียกิจที่โปรดให้ทำเพื่อแล้วบ้าง กล่าวโดยสรุป อาจวางเป็นหัวข้อได้ ดังนี้

ก) การปกครอง 1. การปกครองแบบบิดากับบุตร โดยมีข้าราชการเป็นพี่เลี้ยงของ ประชาชน 2. การถือประโยชน์สุขของประชาชนเป็นหน้าที่สำคัญที่สุด เน้นความยุติธรรมและความฉะฉานในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ 3. การจัดให้มีเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการสั่งสอนธรรม คอยดูแลแนะนำ ประชาชนในทางความประพฤติ และการดำรงชีวิตอย่างทั่วถึง และวางระบบข้าราชการควบคุมกันเป็นชั้นๆ 4. การจัดบริการสาธารณประโยชน์ และสังคมสงเคราะห์ เช่น บ่อน้ำ ที่พักคนเดินทาง ปลูกสวน สงวนป่า ตั้งโอสถศาลา สถานพยาบาล สำหรับคนและสัตว์

ข) การปฏิบัติธรรม 1. เน้นทาน คือ การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันด้วยทรัพย์ และสิ่งของ แต่ย้ำ ธรรมทาน คือ การช่วยเหลือด้วยการแนะนำในทางความประพฤติ และ การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ว่าเป็นกิจสำคัญที่สุด 2. การคุ้มครองสัตว์ งดเว้นการเบียดเบียนสัตว์ โดยเฉพาะให้เลิกการฆ่าสัตว์บูชายัญอย่างเด็ดขาด 3. ให้ระงับการสนุกสนานบันเทิงแบบมัวเมา มัวสุ่มрінเรียง หันมาใฝ่ใน กิจกรรมทางการปฏิบัติธรรมและเจริญปัญญา

เริ่มแต่องค์พระมหากษัตริย์เอง เลิกเสด็จเที่ยวหาความสำราญโดยการล่าสัตว์ เป็นต้น เปลี่ยนมาเป็น ธรรมเนียม ยাত্রา เสด็จไปนมัสการปูชนียสถาน เยี่ยมเยียนชาวชนบท และแนะนำประชาชนให้ปฏิบัติธรรมแทนการประกอบพิธีมงคลต่างๆ 4. ย้ำการปฏิบัติธรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม เช่น การเชื่อฟัง บิดามารดา การเคารพนับถือครูอาจารย์ การปฏิบัติชอบต่อ ทาส กรรมกร เป็นต้น 5. เสรีภาพในการนับถือ ศาสนา และความสามัคคีปรองดอง เอื้อเฟื้อนบถื้อกัน ระหว่างชนต่างลัทธิศาสนา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 118)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และหนังสือทางวิชาการนี้เป็นการศึกษาจากหนังสือต่างๆ เพื่อเป็น ข้อมูลหลักให้แก่การค้นคว้า และให้สอดคล้องหลายที่สุดในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังได้กล่าวว่า คำแปลจารึกทั้ง 28 ในหนังสือนี้ ผู้แปลได้แปลไว้ใน พ.ศ. 2506 คือเมื่อ 10 ปล่วงแล้ว แต่ไม่เคยจัดพิมพ์ เพราะหวังไว้ว่าจะตรวจชำระให้เรียบร้อยอีกครั้งหนึ่งก่อน แต่ครั้นเวลาล่วงไปนาน ก็หาโอกาสทำตามหวัง ไม่ได้ บัดนี้ ถึงคราวจะพิมพ์จึงต้องปล่อยผ่านไปก่อน แต่ได้แก้ไขบ้างบางส่วนเท่าที่จะทำได้ เฉพาะหน้า คำแปลเดิมยึดเอาฉบับของนาย R. Basak เป็นหลัก แต่ได้สอบกับฉบับอื่นๆ อีกสองฉบับ พรอมทั้ง ต้นฉบับเดิมที่เป็น ภาษาปรากฏต จึงมีที่แปลกกันหลายแห่ง หากมีโอกาสเมื่อใดจะได้ตรวจ ชำระโดยตลอดอีกครั้งหนึ่งอย่างไรก็ตาม แม้ว่าคำแปลทั้งนี้ จะมีต้องการให้ถือเป็นยุติทั้งหมด แต่ก็คงช่วยให้เกิดความเข้าใจในสาระสำคัญของอโศกธรรมได้ จึงหวังว่า จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในประวัติศาสตร์ และพุทธศาสนา พอสมควร (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 120) ศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกนี้ มีคำขึ้นต้นบอกไว้นั้นทุกครั้งที่ไป “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปิยทัสสีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ว่า” หรือ ทำนองนี้ และข้อความที่เล่าไว้ในจารึกหลายแห่งก็บอกเหตุการณ์ที่ทำให้นักประวัติศาสตร์มั่นใจว่า เป็นพระเจ้าอโศก เช่น เล่าถึงการสงครามกับแคว้นกสิงคะ นอกจากข้อความในศิลาจารึกทั่วไปอย่างนี้แล้ว ก็ยังมีศิลาจารึกบางแห่งที่ทำเป็นหลักหรือเป็นเสาไว้ประกาศ เช่น ที่สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ ก็จะบอกว่า ณ สถานที่นี้ (คือลุมพินีวัน) พระพุทธศาคนิได้ประสูติ เป็นต้น และบนยอดเสาก็มีเครื่องหมายของพระองค์ เช่น หัวสิงห์ และที่เป็นรูปธรรมจักรก็มี (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2547 : 30)

นอกจากนี้การอธิบายของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ซึ่งได้ลงรายละเอียดเกี่ยวกับ ศิลาจารึกฉบับจำเพาะ และเบ็ดเตล็ด (รวมทั้งจารึกพิเศษแห่งกสิงคะ) และทำให้รู้เนื้อหาสาระสำคัญที่จารึกไว้ตามสถานที่นั้น ซึ่งหมายถึงอำนาจการปกครองที่ยิ่งใหญ่ของพระเจ้าอโศกมหาราช เช่น หลักศิลาจารึกฉบับจำเพาะ จารึกฉบับใต้ตอน 1 กล่าวว่า พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ไตรัสไว้ ดังนี้ นับเป็นเวลานานเกินกว่าสองปีครึ่งแล้ว ที่ข้าฯ ไต่เป็นอุบาสก แต่ตลอดเวลา 1 ปี ข้าฯ มิได้กระทำความพากเพียรใดๆ อย่างจริงจังเลย และนับเป็นเวลา 1 ปีเศษแล้ว ที่ข้าฯ ไต่เข้าหาสงฆ์ ข้าฯ จึงได้ลงมือทำความพากเพียรอย่างจริงจัง (นับแต่นั้นมา) ตลอดระยะเวลา (ที่ผ่านมา) นี้ มนุษย์ทั้งหลายยังมีใครสักคน คลีสนิทสนมกันกับเทวดาทั้งหลายเลย แต่มาบัดนี้ มนุษย์ทั้งหลายได้คลุกคลีสนิทสนม (กับทวยเทพทั้งหลาย) แล้ว ก็ข้อนี้อย่อมเป็นผลแห่งความพากเพียร (ในการทำความดี) (สวรรคตนั้น) มิใช่ว่ามหาบุรุษเท่านั้นจึงจะบรรลุถึงได้ แม้คนเล็กน้อยต่ำต้อย เมื่อพากเพียรอยู่ ก็

สามารถประสพสวรรคตอันไพบุลย์ใดเช่นกัน เพื่อประโยชน์นั้นแล ข้าฯ จึงได้ให้ทำคำประกาศนี้ขึ้นไว้ ขอชนทั้งหลาย ทั้งที่ยากจนและมั่งมี จงกระทำความพากเพียรในเรื่องนี้ และชนชาวเขตแดนข้างเคียงทั้งหลายจงทราบความข้อนี้ ด้วยขอให้ความพากเพียรนี้ดำรงอยู่ชั่วกาลนาน ประโยชน์อัน ไพบุลย์ก็จักเจริญเพิ่มพูน และจักงอกงามขึ้นอีกอย่างน้อยที่สุดถึงหนึ่งเท่าครึ่ง คำประกาศนี้ ข้าฯได้กระทำแล้วในระหว่างการเสด็จ ประพาสนอกพระนครหลวง ครั้งที่ 256 (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 126)

ส่วนจารึกหลักศิลาเบ็ดเตล็ด ที่เป็นจารึกที่ลุมพินีนั้น มีความหมายดังนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เมื่อ ทรงอภิเษกแล้วได้ 20 พรรษา ได้เสด็จมาด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงกระทำการบูชา (ณ สถานที่นี้) เพราะว่า “พระพุทธศากยมุณีใด ประสูติแล้ว ณ ที่นี้” และ (พระองค์) ได้โปรดให้สร้างรั้วศิลา และ โปรดให้ประดิษฐานหลักศิลาขึ้นไว้ โดยเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ประสูติแล้ว ณ สถานที่นี้ จึงโปรดให้หมู่บ้านตำบล ลุมพินีเป็นเขตปลอดภาษี และให้เสียสละ ผลิตผลจากแผ่นดินเป็นทรัพย์สินแผ่นดินเพียงหนึ่งในแปดส่วน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 130)

และศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะแห่งที่ 1 ซึ่งหมายถึงคำสั่งตามประสงค์ต่างๆ ที่ต้องการให้ทุกๆ แวนแคว้นได้ปฏิบัติกันอย่างทั่วถึง ซึ่งมีเนื้อในตอนที่หนึ่งว่า อาจมีบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งต้องได้รับการจองจำ หรือการลงโทษ ด้วยการทรมาน และในกรณีนี้ ผลอาจปรากฏว่าเป็นการจับกุมลง โทษโดยปราศจากมูลเหตุอันสมควร เนื่องจากเหตุนี้ ประชาชน อื่นๆ อีกจำนวนมากก็จะพลอยได้รับความทุกข์ด้วยเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายควรตั้งใจแน่วแน่ เราจะทำตนเป็นกลาง (ให้เกิดความเที่ยงธรรม)” แต่กระนั้น ก็ยังอาจไม่ประสบความสำเร็จก็ได้ โดยเนื่องมาจากข้อบกพร่องบางประการ อันได้แก่ ความริษยา ความพลั้งจิต ความเกรี้ยวกราด ความหุนหันพลันแล่น การขาดความใส่ใจอย่างจริงจัง (หรือขาดความรอบคอบ) ความเกียจคร้าน และความเหนื่อยหน่าย ฉะนั้น ท่านทั้งหลายพึงตั้งใจว่า “ขอข้อบกพร่องเหล่านี้ อย่าพึงเกิดมีแก่เราเลย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 134)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ก็ได้อ้างอิงถึงจารึกศิลา 14 ฉบับ ซึ่งหมายถึงธรรมโองการ และระเบียบบ้านเมือง เช่น จารึกศิลา ฉบับที่ 4 แต่มาบัดนี้ ด้วยการประพฤติปฏิบัติจัดดำเนินการทางธรรม (ธรรมจรณะ) ของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เสียงกลองรบ (เกร์โฆษ) ไตกกลายเป็นเสียงประกาศธรรม (ธรรมโฆษ) แลทั้งการแสดงแก่ประชาชน ซึ่งวิมานทรรศน์หัตถิทรศน์ อคินันท์ และทิพยรูปอื่นๆ ก็ได้มีขึ้นด้วย การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญ การไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย การปฏิบัติชอบต่อหมูญาติ การปฏิบัติชอบต่อสมณพราหมณ์ทั้งหลาย การเชื่อฟังมารดาบิดา การเชื่อฟังท่านผู้เฒ่าผู้ใหญ่ ความดีงามนี้ และการปฏิบัติธรรมอย่างอื่นๆ อีกหลายประการ ได้เจริญงอกงามขึ้นแล้ว พระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ จักทำให้การปฏิบัติธรรมนี้เจริญยิ่งขึ้นไปอีก และ พระราชาโอรส พระราชชนัดดา พระราชปนัดดาของพระเจ้าอยู่หัว ปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ก็จักส่งเสริมการปฏิบัติธรรมนี้ ให้เจริญยิ่งขึ้นต่อไปจนตลอดกาล เพื่อประโยชน์นี้ จึงได้จารึกธรรมโองการนี้ขึ้นไว้ ขอชนทั้งหลายจงช่วยกันประกอบกิจ เพื่อความเจริญงอกงามแห่ง ประโยชน์นี้ และจงอย่าได้มีวันกล่าวถึงความเสื่อมเลย ธรรมโองการนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ปริยทรรศ์ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ โปรดให้จารึกไวแล้ว เมื่ออภิเชกโต 12 พรรษา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 146)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ก็ยังได้อ้างอิงถึงจารึกศิลา 7 ฉบับ ซึ่งในแต่ละฉบับก็เป็นคำสั่ง้องการ และระเบียบบ้านเมือง เช่น จารึกศิลา ฉบับที่ 1 และ 2 มีเนื้อในว่า อนึ่ง มหาอำมาตย์แห่งเขตชายแดนทั้งหลาย (ได้แก่ เทศาภิบาล หัวเมืองชายแดน) ก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกันนี้ ต่อไปนี้ คือระบบวิธีในการปฏิบัติราชการ กล่าวคือ การปกครองโดยธรรม การวางระเบียบข้อบังคับ (หรือบัญญัติกฎหมาย) ให้เป็นไปโดยธรรม การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนโดยธรรม การช่วยปกป้องคุ้มครองโดยธรรม ซึ่งเห็นได้จากการนำหลักธรรมมาเผยแผ่ที่แท้จริง อันได้ปรากฏชัดเจน เช่น จารึกศิลา ฉบับที่ 2 มีเนื้อในว่า “ธรรม” เป็นสิ่งดีงาม ก็สิ่งใดเล่าชื่อว่าธรรม ธรรมนั้นได้แก่สิ่งต่อไปนี้ คือ - การมีความเสียหายน้อย (อัปาทินวะ?) 1 - การมีความดีมาก (พหุกัลยาณะ) - ความเมตตากรุณา (ทยา) - การเผื่อแผ่แบ่งปัน (ทาน) - ความสัตย์ (สัจจะ) - ความสะอาด (โสไจย) เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จึงได้ให้จารึกธรรมโองการนี้ขึ้นไว้ ขอชนทั้งหลายจงได้ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนนี้ และขอจารึกธรรมนี้จง ดำรงอยู่ตลอดกาลนาน อนึ่ง บุคคลใดตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามคำสอนนี้ บุคคลนั้น จักได้ชื่อว่า กระทำกรรมอันดีงามแล (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 170)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ก็ได้อ้างอิงถึงบทเฉพาะที่เกี่ยวกับเสาศิลาจารึกอโศกที่สารนาถ (จำลอง) เป็นคำแปลภาษาไทย จากฉบับแปลภาษาอังกฤษ ซึ่ง แปลโดยเทียบเคียงกับภาษาสันสกฤตที่ถอดจากจารึก เดิมภาษาปรากฤต เขียนด้วยอักษรพราหฺมี ซึ่งมีเนื้อหาสาระสำคัญในการปกป้องพระสงฆ์ทางพระพุทธศาสนา ดังนี้ ท้าวทุกหนทุกแห่งที่อำนาจบริหารราชการของท่านทั้งหลาย แผ่ไปถึง ทานทั้งหลายพึงขับไล่ (บุคคลผู้ทำลายสงฆ์) ออกไปเสีย และฉนั้นเดียวกันนั้น ทานทั้งหลายพึงให้ขับไล่ (บุคคลที่ทำลายสงฆ์) ในเมืองแดน และในท้องถิ่นทั้งหลายออกไปเสีย โดยให้เป็น ไปตามข้อความในประกาศนี้ ซึ่งเป็นแปล (จารึกพระบรมราชโองการ ของพระเจ้าอโศกมหาราช บนหลักศิลาที่สารนาถ ที่แปลมานี้ ตัวอักษร 3 บรรทัดแรก ชำรุดเลือนหายไปมาก นักอ่านจารึกได้ พินข้อความโดยเทียบกับจารึกหลักศิลาที่ โกสัมพี และที่สาญจี ซึ่งมีข้อความใกล้เคียงกัน อันจัดไว้ด้วยกันในชุดที่เรียกว่า “จารึกหลักศิลา ฉบับน้อย” ซึ่งได้พบ 4 แห่ง) (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 190)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ก็ได้อ้างอิงถึง สี่สิ่ง ทูณธรรมจักรมีความหมายว่าสิ่งทั้งสี่ หมายถึง พระราชอำนาจที่แผ่ไปทั่วทั้งสี่ทิศ สิ่งเทินธรรมจักร สื่อความว่า อำนาจรัฐนั้น ถือธรรมเป็นใหญ่ เชิดชูบูชาธรรม และหนุนาการแผขยายธรรมไปทั่วทิศทั้งสี่ และยังแสดงถึงจารึกเกี่ยวกับประวัติพระเจ้าอโศกมหาราชครองราชสมบัติ ณ พระนครปาฏลีบุตร ในชมพูทวีป เมื่อ พ.ศ. 218- 260 ซึ่งได้ทำให้รู้ว่าเมื่อครองราชย์ได้ 8 พรรษา ได้ทรงกรีธาทัพไปปราบแคว้นกสิงคะ จนมีชัยชนะ แต่แต่ทรงสลดพระทัยในความโหดร้ายของ สงคราม เป็นเหตุให้ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา และทรง ดำเนินนโยบายธรรมวิชัย มุ่งทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ปกครอง แผ่นดินโดยธรรม สร้างสรรค์ประโยชน์สุขของประชาชน ส่งเสริม ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศในทางสันติ พระนามที่เคยเล่าลือ กันว่าเปน จัณฑาโศก (อโศกผู้โหดร้าย) ก็เปลี่ยน

ใหม่มาเป็นธรรมมาโคก (อโคกผู้ทรงธรรม) ชาวพุทธไทยแต่เดิมมามักเรียกพระ องค์ว่า พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช พระเจ้าอโคกมหาราช ไตทรงสร้างวิหาร (วัด) 84,000 แห่ง เป็นศูนย์กลางการศึกษา ที่สั่งสอนประชาชน ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 3 และการส่งศาสนทูตไปเผยแพรพระพุทธศาสนา ในนานาประเทศ เช่น พระมหินทเถระไปยังลังกาทวีป และพระ โสณะ-พระอุตตระมายังสุวรรณภูมิ เป็นต้น พระเจ้าอโคกมหาราช โปรดให้เขียนสลักศิลาจารึก (เรียกว่า “ธรรมลิขิต” คือ ลายสือธรรม หรือธรรมโองการ) ไว้นานที่ต่างๆ ท้ามหาอาณาจักรเพื่อสื่อพระราชกรณียกิจตามหลักธรรมวิชัย เช่น การจัดบริการสาธารณะ ไม่ว่าจะป็น บ่อน้ำ ที่พักคนเดินทาง สวนป่า โอศตศาลา สถานพยาบาลเพื่อคนและเพื่อสัตว์ ยกเลิกประเพณี เสด็จเที่ยวล่าสัตว์หาความสำราญ เปลี่ยนมาเป็นธรรมยาตรา เสด็จไปนมัสการปูชนียสถาน เยี่ยมเยียนชาวชนบท ย้ำการปฏิบัติ ธรรมในสังคม เช่น การเชื่อฟังบิดามารดา การเคารพนับถือครู อาจารย์ การปฏิบัติชอบต่อทาสกรรมกร เป็นต้น ให้เสรีภาพในการ นับถือศาสนา โดยมีความสามัคคีเอื้อเฟื้อกันระหว่างชนต่างลัทธิ ศาสนา และเจริญพระราชธรรมไมตรีกับนานาประเทศ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 191)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต) ก็ได้อ้างอิงถึง ศิลาจารึกของพระเจ้าอโคกมหาราชในจารึกศิลา ฉบับที่ 13 ว่า ชัยชนะนี้แล อันพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงถืออย่างยิ่งใหญ่ที่สุด ไตแก่ ธรรมวิชัย (ชัยชนะโดยธรรม) และธรรมวิชัยนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพไตทรงกระทำสำเร็จแล้ว ทั้ง ณ ที่นี้ และในดินแดนข้างเคียงทั้งปวง ไตออกไป 600 โยชน ... เป็นชัยชนะอันมีปิติเป็รสร พรั่งพร้อมด้วยความเอิบอ้อมใจ เป็นปิติที่ไตมาด้วยธรรมวิชัย แต่กระนั้น ปิตินี้ยังนับว่าเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อย พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ยอมทรงพิจารณาเห็นว่า ประโยชน์อันเป็นไปเบื้องหน้าเท่านั้น เป็นสิ่งมีผลมาก เพื่อประโยชน์นี้ จึงโปรดให้จารึกธรรมโองการนี้ขึ้นไว้ ด้วยมุ่งหมายว่า ขอให้ลูกหลานของข้าฯ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใดก็ตาม จงอย่าไตคิดถึง (การแสวงหา) ชัยชนะเพิ่มขึ้นใหม่อีกเลย ถ้าหากว่าเขาแสวงหาชัยชนะมาเป็นของตนเพิ่มขึ้นใหม่แล้ว ก็ขอให้เขาพอใจในการให้อภัย และการใช้อาญาแต่เพียง เล็กน้อย และขอให้เขายึดถือว่ ชัยชนะอันแท้จริงนั้น จะต้องเป็นธรรมวิชัย เท่านั้น ด้วยว่าธรรมวิชัยนั้นเป็นไปไต ทั้งในโลกบัดนี้ และในโลกเบื้องหน้า ขอปวงความยินดีแห่งสัตว์ทั้งหลาย จงเป็นความยินดีในการ พากเพียรปฏิบัติธรรม เพราะว่าความยินดีนั้น ย่อมอำนวยผลทั้งในโลกบัดนี้ และในโลกเบื้องหน้า (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 194)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ก็ได้อ้างอิงถึง หลักศิลาจารึกของพระเจ้าอโคกมหาราชในจารึกศิลา ฉบับที่ 9 และ 11 ว่าไตแก่หลักธรรมทาน หรือธรรมานุเคราะห์ มีเนื้อหาสาระสำคัญดังนี้ ไม่มีทาน ไตเสมอด้วยการให้ธรรม (ธรรมทาน) ความสนิท สนมกันโดยธรรม (ธรรมสันถวะ, ตัวอักษรเลื่อนไป อาจเป็นธรรม สันถาร? คือการต้อนรับด้วยธรรม) การแจกจ่ายธรรม (ธรรมสัง วิภาค) และความสัมพันธ์กันโดยธรรม (ธรรมสัมพันธ์) อาศัย (ธรรมทาน เป็นต้น)นั้น ย่อมบังเกิดมีสิ่งต่อไปนี้ คือ การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน การเชื่อฟังมารดาบิดา การเผื่อแผ่แบ่งปันแกมิตร คนคุ้นเคย และญาติทั้งหลาย การถวายทานแก่สมณพราหมณ์ การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบูชาญ บิดาก็ดี บุตรก็ดี พี่น้องชายก็ดี นายก็ดี มิตรและคนคุ้นเคยก็ดี ตลอดถึงเพื่อนบาน ฟังกล่าวคำนี้ (แก่กัน) ว่ “นี่เป็นสิ่งดีงามแท้ นี่เป็นกิจควรทำ” สำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติเช่นนี้ ความสุข

อันเป็นไปในโลกนี้ย่อมสำเร็จด้วย และในโลกเบื้องหน้า บุญหาที่สุดมิได้ย่อมบังเกิดมี เพราะอาศัยธรรมทานนั้นด้วย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 195)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการอธิบายเนื้อหาสาระในหนังสือ “จารีกโอศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เล่มนี้มีลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนใคร คือ มีการขยายความ ตีความ เปรียบเทียบหลักฐานต่างๆ เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก หนังสือของนักวิชาการที่เป็นภาษาอังกฤษ และภาษาอื่นๆ โดยมุ่งหมายให้ผู้ศึกษาค้นคว้า และผู้มักอ่านได้รู้จักสาเหตุที่ไปที่มาอย่างละเอียด การเขียน การเรียบเรียงคำศัพท์ และอธิบายเนื้อหาหนังสือของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จึงเป็นหลักการที่ลุ่มลึก และชัดเจนในทางวิชาการเรื่องนั้นๆ โดยย่อได้ยึดถือบุคคล หรือคัมภีร์อย่างเดียว ซึ่งมีการกำหนดหัวข้อเรื่อง สารเนื้อหาของเรื่องที่ต้องการเน้นเป็นการเฉพาะ การอธิบายเป็นขั้นเป็นตอน และสรุปประเด็นต่างๆ ได้ชัดเจน บ่อคลุมเครือ โดยเนื้อหาสาระ รูปแบบและความหมายของหลักการที่เกี่ยวกับ “จารีกโอศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” ในทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต) ทั้งหมดที่เขียนไว้ในหนังสือเล่มนี้ มีความสอดคล้องตรงกับหลักการค้นคว้าทางวิชาการ เช่น หนังสือ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา อันเป็นพื้นฐานให้แก่การศึกษาข้อมูลต่างๆ ที่อ้างอิงถึงร่องรอยเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกมหาราชตามหลักศิลาจารึก ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ ทุกประการ

ผู้อ่านสังเกตเห็นในหนังสือ “จารีกโอศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เล่มนี้ ซึ่งมีเพียงส่วนน้อยนิดเท่านั้นอาจเป็นข้อมูลโบราณคดีที่ไม่ตีความต่อจากงานของสำนักอังกฤษเพราะว่าความรู้และเข้าใจ คือ คำศัพท์ในทางพุทธศาสน์ผู้เขียนไม่สามารถตีความข้อมูลผ่านอักษรโบราณบางคำที่ท่านใช้ในการแสดงหลักฐานทางวิชาการและอ้างอิงเพิ่มเติมในครั้งนี้นั้นค่อนข้างเป็นคำศัพท์ยากซึ่งท่านไม่ได้อธิบายความหมาย และเนื้อหาอย่างละเอียดซึ่งบางคำศัพท์ไม่ใช่รูปเดิมในศิลาจารึก แต่เป็นการถอดรูปออกมา และเขียนเทียบเป็นคำบาลีประกอบไว้เช่น คำว่า “อัคค-ปริกษา” นั้น คำในจารึกเป็น “อคาย ปลีชยา”, “อปาสินเว”, “อัปปาสวะ”, “พุกัลยาณะ”, “อัปปาทีนวะ” เป็นต้น ซึ่งเป็นการแปลคำศัพท์ตามความคิดของผู้ค้นคว้าที่ท่านเห็นว่าเหมาะสมที่สุด ดังนั้นหากผู้อ่านที่ไม่มีพื้นฐานความรู้เบื้องต้นทางภาษาบาลีมาก่อน เมื่ออ่านแล้วอาจจะไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ในความหมายของภาษานั้นๆ ดังนั้นผู้อ่านและผู้ศึกษาค้นคว้าด้านนี้จำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมในบางส่วน

2. ข้อสังเกต

ผู้อ่านสังเกตเห็นในหนังสือ “จารีกโอศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เล่มนี้ ซึ่งมีเพียงส่วนน้อยนิดเท่านั้นอาจเป็นข้อมูลโบราณคดีที่ไม่ตีความต่อจากงานของสำนักอังกฤษเพราะว่าความรู้และเข้าใจ คือ คำศัพท์ในทางพุทธศาสน์ผู้เขียนไม่สามารถตีความข้อมูลผ่านอักษรโบราณบางคำที่ท่านใช้ในการแสดงหลักฐานทางวิชาการและอ้างอิงเพิ่มเติมในครั้งนี้นั้นค่อนข้างเป็นคำศัพท์ยากซึ่งท่านไม่ได้อธิบายความหมาย และเนื้อหาอย่างละเอียดซึ่งบางคำศัพท์ไม่ใช่รูป

เดิมในศิลาจารึก แต่เป็นการถอดรูปออกมา และเขียนเทียบเป็นคำบาลีประกอบไว้เช่น คำว่า “อัคค-ปริกษา” นั้น คำในจารึกเป็น “อคาย ปลีชยา”, “อปาสินเว”, “อัปปาสวะ”, “พหุภักยาณะ”, “อัปปาทีนวะ” เป็นต้น ซึ่งเป็นการแปลคำศัพท์ตามความคิดของผู้ค้นคว้าที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุด ดังนั้นหากผู้อ่านที่ไม่มีพื้นฐานความรู้เบื้องต้นทางภาษาบาลีมาก่อน เมื่ออ่านแล้วอาจจะไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ในความหมายของภาษานั้นๆ ดังนั้นผู้อ่านและผู้ศึกษาค้นคว้าด้านนี้จำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมในบางส่วน

หลักการแนวคิด วิธีการ และรูปแบบการอธิบายเนื้อหาสาระของการศึกษาค้นคว้าทางร่องรอยประวัติศาสตร์ที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เขียนไว้ในหนังสือ “จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรลีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” เป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยให้ผู้อ่าน ผู้ศึกษาค้นคว้าในการแสวงหาหาความจริง ความถูกต้องแท้แก่เพียงใดทางประวัติศาสตร์ที่มีหลายคนให้ความสนใจอย่างกว้างขวางทั่วโลกก็ว่าได้ ซึ่งก็มีนักขุดค้น นักวิชาการ นักภาษาศาสตร์ตั้งแต่อดีตได้อ่านจารึก แปลจารึกตามแนวคิด หลักฐานในสิ่งที่ตนพบเห็นแล้วสรุปไปตามเหตุผลเหล่านั้นก็มี แต่ก็น่าเชื่อถืออย่างยิ่งดีเพราะเป็นพื้นฐานให้แก่ผู้ศึกษาค้นคว้าสมัยใหม่ได้ต่อยอดในสิ่งที่ตนเองปรารถนาเกี่ยวกับเรื่องราวพระเจ้าอโศกมหาราช ดังนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต) จึงได้นำเอาหนังสือทางวิชาการ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ตำลาที่เกี่ยวข้องหลายๆ เล่มของนักคิดนักเขียนเป็นข้ออ้างอิงให้เห็น เพื่อเป็นการสมเทียบ เปรียบเทียบ ซึ่งก็เห็นว่ามีตรงกันและบ่อตรงกันตามเรื่องราวหลักฐานนั้นพอสมควร เริ่มตั้งแต่เปิดเรื่อง คูอินเดียพุทธกาลถึงอโศก อโศกธรรม-ธรรมวิชัย จนถึงบัญชีศิลาจารึก บทเฉพาะที่เสาศิลาจารึกอโศกที่สารนาถ (จำลอง) ณ วัดญาณเวศกวัน ซึ่งแต่ระหัวข้อ และเนื้อหาสาระของบทที่ท่านได้เขียนไว้ด้วยสำนวนภาษาที่เข้าใจง่าย และเอื้อให้ทุกคนสามารถเข้าใจได้ด้วยตนเอง ผู้วิจารณ์เห็นด้วยอย่างยิ่งเพราะถ้าแต่ละคนได้ศึกษาค้นคว้าและทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ รู้จักสังเกตพิจารณาให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ตามสมควรก็จะนำความถูกต้องเหมาะสม และเป็นไปตามเหตุผลทางวิชาการมากขึ้น และสิ่งสำคัญเบื้องต้นที่จะนำพาให้ทุกคนนำไปศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลให้สำเร็จ และได้ประโยชน์มีความรู้อย่างแท้จริงได้ คือ เสาศิลาอโศก คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และหลักฐานทางด้านโบราณคดีต่างๆ ซึ่งมีข้อความที่เขียนไว้ในหนังสือบทเปิดเรื่องของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่มีเนื้อหาสาระไว้ว่า “แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตามความสำเร็จที่แท้ของงานสำรวจ และขุดค้นทั้งหมดนั้น เกิดจากฉันทะ และความเพียรพยายามอย่าง อุทิศชีวิตจิตใจของบุคคลบางท่านที่มีใจรักและใฝ่รู้อย่างแท้จริง บุคคลที่ควรกล่าวถึงเป็นพิเศษ เริ่มด้วยเจมส์ ปรินเซป (James Prinsep, ค.ศ.1799-1840) เลขานุการของเอเชียสมาคมแห่งเบงกอล ซึ่งเป็นบุคคลแรกที่เพียรพยายามอ่านตัวอักษร พราหมี และอักษรโรเซีย จนอ่านศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชได้สำเร็จในปี 2380/1837 แล้วก็มาถึงบุคคลที่ถือได้ว่าสำคัญที่สุดในการรื้อฟื้นพุทธสถาน คือ เซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม (Sir Alexander Cunningham) ซึ่งเดิมทีมารับราชการทหารในอินเดีย แต่เมื่อได้พบกับเจมส์ ปรินเซป ก็เกิดความสนใจในเรื่องประวัติศาสตร์ อินเดีย และชอบศึกษาโบราณวัตถุทั้งหลาย พอถึงปี 2404 ขณะเป็นพลตรี รับราชการมาไต่ 28 ปี ก็ขอลาออก เพื่ออุทิศชีวิตอุทิศ เวลาให้แก่การขุดค้นวัดวาอารามโบราณสถาน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 4-5)

การศึกษาค้นคว้าก็ต้องได้อิงใส่หลักฐานต่างๆ ทางวิชาการที่เห็นว่ามีมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเดียวกัน และใกล้เคียงกันเพียงใด เพราะจะทำให้ผลการศึกษานั้นมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น และเป็นที่ยอมรับของบุคคลที่มีความสนใจทางด้านนี้อีกด้วย ดังเช่น พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ได้เขียนไว้ในหนังสือ พุทธคยาแดนตรัสรู้ของพุทธองค์ ข้อความตอนหนึ่งว่า “ ในการสำรวจและขุดค้นเจดีย์พุทธคยานั้น คณิงแฮมได้ยึดเอาตามรายงานพระถังซัมจั๋งเป็นหลัก เพราะเขาค่อนข้างพอใจที่รายงานของพระถังซัมจั๋งอธิบายนั้นถูกต้องเกือบทั้งหมด เช่น พระถังซัมจั๋งเขียนว่าพุทธคยาสูง 170 ฟุต ตั้งอยู่ไม่ไกลจากริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ด้านหลังมีต้นพระศรีมหาโพธิ์ประดิษฐานที่ปลูกโดยพระเจ้าปुरुณวรมันรวมทั้งวัชรอาสน์ ซึ่งคณิงแฮมก็เห็นกับตาทั้งหมด ยกเว้นแต่พระแท่นวัชรอาสน์เท่านั้นที่ต้องขุดค้นจึงเจอ เพราะฝังอยู่ใต้ดิน (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, 2560 : 145)

ในบทสุดท้ายของหนังสือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบาย และนำเสนอคำแปลถึงเสาศิลาจารึกอโศกที่สารนาถ(จำลอง) ณ วัดญาณเวศกวัน เรื่องราวต่างๆ เป็นต้น จารึกอโศกที่สารนาถ จารึกสี่สิงห์ ทูณธรรมจักร ศิลากจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช และศิลากจารึกอื่นๆ ที่เขียนเรื่องราวอันหมายถึงความสำคัญของพระเจ้าอโศกมหาราชที่เกี่ยวกับธรรมโอองการ อันเป็นหลักฐานว่าพระองค์ได้เอาใจใส่เบ่งแยง และได้อุปลัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ดังเช่น จารึกหลักศิลาที่สารนาถ แปลว่า พึงแจ้งสาส์นพระบรมราชโองการนี้ให้ทราบทั่วกัน ทั้งในภิกษุสงฆ์และในภิกษุณีสงฆ์ ด้วยประการฉะนี้ พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ไตตรัสไว้ ดังนี้: ประกาศพระบรมราชโองการเช่นนี้แล ทานทั้งหลายพึงจัดรักษาไว้ ณ ทางสัญจรภายในเขตใกล้เคียงของท่านทั้งหลาย ฉบับหนึ่ง และจงจัดรักษาประกาศพระบรมราชโองการเดียวกันนี้แล ไวในเขตใกล้เคียงของอุบาสกทั้งหลาย อีกฉบับหนึ่ง ทุกวันอุโบสถ บรรดาอุบาสกเหล่านั้น พึงทำตนให้มีความรู้เข้าใจแนบแน่นในประกาศพระบรมราชโองการนี้ และทุกวัน อุโบสถ มหาอำมาตย์ทุกคนพึงไปร่วมในการรักษาอุโบสถด้วยเป็น ประจำ เพื่อจักได้เกิดความคุ้นเคยแนบสนิท และรู้เข้าใจทั่วถึงซึ่งประกาศพระบรมราชโองการนั้นแล ท้าวทุกหนทุกแห่งที่อำนาจบริหารราชการของท่านทั้งหลาย แม้ไปถึงท่านทั้งหลายพึงขับไล่ (บุคคลผู้ทำลายสงฆ์) ออกไปเสีย และฉันทเดียวกันนั้น ทานทั้งหลายพึงให้ขับไล่ (บุคคลที่ทำลายสงฆ์) ในเมืองด่าน และในท้องถิ่นทั้งหลายออกไปเสีย โดยให้เป็นไปตามข้อความในประกาศนี้ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 189)

ผู้วิจารณ์เห็นด้วยอย่างยิ่ง เพราะธรรมโอองการเป็นไปเพื่อปกป้องพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงพระองค์ได้นำเอาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาออกเผยแผ่ให้ทุกคนได้ปฏิบัติธรรมอย่างทั่วถึง ซึ่งเรียกว่าธรรมวิชัย อันมีเนื้อหาสาระตรงกันในศิลากจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช จารึกศิลา ฉบับที่ 13 ว่าชัยชนะนี้แล อันพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุด ไตแก ธรรมวิชัย (ชัยชนะโดยธรรม) และธรรมวิชัยนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ทรงกระทำสำเร็จแล้ว ทั้ง ณ ที่นี้ และในดินแดนข้างเคียงทั้งปวง ไตกลออกไป 600 โยชน ... เป็นชัยชนะอันมีปิติเป็นรส พรั่งพร้อมด้วยความเอิบอิมใจ เป็นปิติที่ได้มาด้วยธรรมวิชัย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 194) ดังเช่น ทิพาภรณ์ สิงคาลวณิช ได้กล่าวไว้ในหนังสือ

ความประทับใจในแดนพุทธภูมิ ข้อความตอนหนึ่งว่า “เสาโอศกหรือเสาหินของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นสัญลักษณ์ของศาสนาพุทธในอินเดียโบราณ สร้างขึ้นตามพระราชโองการของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ โดยจะสร้างเสาศิลาปักตั้งไว้ตามสังเวชนียสถานและสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และเป็นเครื่องเตือนใจให้ขุนนางทั้งหลายปกครองราษฎรโดยธรรม นอกจากนี้ยังเป็นหลักฐานสำคัญให้ชนรุ่นหลังได้ทราบถึงที่ตั้งของสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาไปตามแคว้นต่างๆ กล่าวกันว่าเสาโอศกมีจำนวนทั้งหมด 84,000 เสาในรัชสมัยของพระองค์

วิทยาการทางด้านความรู้ และนวัตกรรมทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ในปัจจุบันพูดได้ว่ามีความสะดวกสบายอย่างมาก เพื่อช่วยแก้ไขอุปสรรคต่างๆ ที่ทำให้ได้ผลสำเร็จกับทุกๆ คน โดยเฉพาะแล้วในทางทฤษฎี และเอกสาร หนังสือ เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้เข้าถึงข้อมูลส่วนหนึ่งในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ ศิลปินอโศกมหาราช ดังนั้น การนำใช้นวัตกรรมทางเทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วยพิสูจน์หลักฐานยังมีความจำเป็นที่สุด เพราะสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี ทางสังคมที่ดี จากอดีตถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งไม่อำนวยความสะดวกให้แก่การศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางวิชาการได้อย่างชัดเจน การศึกษาค้นคว้าที่จะให้คนในสังคมเป็นที่ยอมรับได้นั้น ก็ต้องได้องใส่หลักฐานวิชาการ เพื่อเป็นการต่อยอดกับสิ่งที่มี หรือสิ่งที่คนอื่นได้ศึกษาค้นคว้ามามาก่อนแล้ว คนที่มีความต้องการความรู้ และแสวงหาข้อมูลทางด้านจาริกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย ให้ชัดเจนขึ้นนั้น จึงต้องขอกหลักฐานมาพิสูจน์อย่างละเอียด และเสียสละ ซึ่งกล้าที่จะปฏิเสธหรือยอมรับมุมมองต่างๆ ทางวิชาการที่มีหลายทัศนะ แนวคิด รูปแบบที่ศึกษาค้นคว้ามามาก่อนแล้วเหล่านั้น

การศึกษาทางร่องรอยประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าอโศกมหาราช และทางพระพุทธศาสนา นั้น ก็เห็นว่ายังมีหลายท่านที่แสดงความคิดเห็นบ่อตรงกัน ซึ่งสิ่งต่างๆ นั้น อาจเป็นย้อนเหตุผลในการขุดค้น และเครื่องมือเครื่องมือที่ช่วยขุดเงินแล้วสรุปไปตามสิ่งที่พบเห็นก็มี เช่น การอ้างอิงที่ว่าหลักศิลาจารึกไม่พุดถึงเลยเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ดังข้อความตอนหนึ่งว่า “บางท่านคงแสดงความเห็นอย่างนั้นในเวลาที่การขุดค้น กำลังดำเนินไป ยังพบศิลาจารึกไม่มากนัก จึงพุดไปตามหลักฐาน เท่าที่พบแล้ว ซึ่งยังไม่พอ (อย่าง Rhys Davids ที่พุดว่า “ไม่มีสักคำที่พุดถึงพระพุทธเจ้า หรือพุทธศาสนาแต่เสาจารึกที่ลุมพินี เขียนว่า พระพุทธศากยมุนีได้ประสูติแล้ว ณ ที่นี้” และจารึกที่เป็นเรื่องของพุทธศาสนาโดยตรงมีไม่น้อย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 53) และก็ยังมียหลายท่านที่แสดงความคิดเห็นเป็นกลางว่า ดังท่าน R.K. Mookerjee กล่าวไว้ในหนังสือ Asoka ว่า “ธรรมที่นำเสนออย่างนั้น ในธรรมโองการเหล่านี้ เป็นเพียงอีกชื่อหนึ่งสำหรับเรียกชีวิตที่ดำรงมศีลธรรม และตั้งอยู่บนฐานร่วมของทุกศาสนา...สามารถนำไปใช้ได้และยอมรับได้ทั่วกันว่าเป็นสาระของทุกศาสนา...ดังนั้น พระเจ้าอโศกจึงนับว่าได้ทรงวางฐานแห่งศาสนาสากล (universal religion) และน่าจะทรงเป็นบุคคลแรกที่ทำการนี้ในประวัติศาสตร์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557 : 52)

เพื่อเป็นการอ้างอิงที่ต่างก็ขอให้ทราบด้วยว่า นักปราชญ์หรือนักค้นคว้าผู้เห็นว่าธรรมในศิลาจารึกอโศกเป็นหลักพุทธศาสนา ก็มีไม่น้อย เช่น ผู้เขียนหัวข้อ “Inscriptions as historical source material. Ancient India.” ใน Encycloepadia Britannica ซึ่งได้กล่าวว่า “คำจารึกโองการของพระเจ้าอโศก เป็นประกาศ และข้อกำหนดตามสารัตถะแห่งพุทธศาสนา” นักวิชาการสมัยใหม่ที่มองแบบนี้ คือเห็นว่าธรรมในศิลาจารึกมาจากพุทธดำรัส ยังมีอีก เช่น E. Senart และ Hultzsch ทางฝ่ายตะวันออก ทานที่มั่นใจว่าธรรมในศิลาจารึกเป็นหลักในพระพุทธศาสนา ก็เช่น D. R. Bhandarkar และ H. C. Ray Chaudhuri โดยที่สองท่านนี้ถือว่าเป็นไปตามอุดมคติแห่งจักกวัตติธรรมราชา รวมทั้ง B. M. Barua ที่เขียนไว้ในหนังสือ Asoka and His Inscriptions, Part I, p. 225 ว่า “ธรรมของพระเจ้าอโศก สอดคล้องกับหลักพุทธคติปฏิบัติทั้งหมดทั้งสิ้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2557 : 55) ดังเช่นท่าน ดร.อิสระ สุวรรณบอล และจำเนียร ณะคังคิวิ ได้กล่าวไว้ในหนังสือการจารึกแสดวงบุญสังเขปสถาน 4 ตำบลประเทศอินเดีย และประเทศเนปาลมีเนื้อความของอังกฤษได้จารึกไว้ตอนหนึ่งว่า “สิ่งที่หลงเหลืออยู่ในเมืองหลวงของพุทธศาสนาที่แคว้นพิหาร ซากปรักหักพังแห่งคานจ ปรรดาที่ราบโดยรอบกรุงเดลีมีซากปรักหักพังปรากฏเป็นระยะๆ หนาแน่นยิ่งกว่าโบราณสถานที่ยังคงเหลืออยู่ในกรุงโรมเสียอีก (อิสระ สุวรรณบอล และจำเนียร ณะคังคิวิ, 2554 : 86)

คุณค่าของหนังสือ

หนังสือจารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย จัดเป็นหนังสือเชิงวิชาการ ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ค้นคว้า และเขียนขึ้น กล่าวสำหรับท่านผู้เขียนจัดเป็นประพันธ์ที่มีความสามารถในการสร้างสรรค์งานเขียนเชิงประวัติศาสตร์ ศิลาจารึก ปาฐกถา และรวมถึงงานเขียนวิชาการพระพุทธศาสนา คุณค่าของหนังสือเล่มนี้คือ เนื้อหาสาระจากประวัติศาสตร์ ศิลาจารึก และหลักธรรมสูงสุดที่เป็นหลักการทางการศึกษาค้นคว้าตามศิลาจารึกอโศก และเป็นที่ปรารถนาสูงสุดของนักปราชญ์ นักค้นคว้าทางวิชาการเรื่องราวในอดีต เป็นหนทางที่จะนำมาซึ่งความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจน และสิ่งที่สำคัญคือผู้อ่านสามารถนำหลักการต่างๆ ซึ่งท่านได้แสดงวิธีการเปรียบเทียบในการอ้างอิงข้อมูลไว้ใน การดำเนินศึกษาค้นคว้าอย่างหลากหลายตามความสามารถและความเหมาะสม และสิ่งผู้อ่านจะได้รับในเบื้องต้นจากการอ่านคือ ความรู้ความเข้าใจ ความศรัทธา ความเชื่อวิริยะความพากเพียรเพื่อนำไปเป็นรูปแบบ การศึกษาทางวิชาการให้ได้รับผลอย่างถ่องแท้ และก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปในงานเขียนเชิงประวัติศาสตร์ ศิลาจารึก รวมถึงงานเขียนวิชาการพระพุทธศาสนา ซึ่งเนื้อหาสาระของจารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย ในหนังสือเล่มนี้ท่านได้อธิบายไปตามลำดับความยากง่ายจากประวัติศาสตร์ ศิลาจารึก ขึ้นพื้นฐานเพื่อที่เข้าใจง่าย สูงขึ้นไปเรื่อยๆ จนถึงขั้นสูงสุดที่เป็นจุดประสงค์หลักของหนังสืออันเป็นหัวใจของจารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย ทางประวัติศาสตร์ ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาค้นคว้า และผู้อ่านได้รับความรู้ที่แท้จริงตามหลักวิชาการที่ผู้อ่านสามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยตนเอง ตามกำลังความสามารถ และนำไปใช้เป็นหลักวิชาการในการค้นคว้าสมัยใหม่ได้อย่างหลากหลายมิติ หลายแง่มุม ซึ่ง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายขยายความไว้ได้อย่างละเอียดเข้าใจง่ายที่น้อยคนนักที่จะมีโอกาสได้ฟังและศึกษาเรียนรู้ได้จากท่านโดยตรง แต่เมื่อได้ตั้งใจอ่านศึกษาค้นคว้าหนังสือจารีกโอศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย ของท่าน ก็สามารถรู้ตามและมีความเข้าใจในหลักการของความเป็นนักวิชาการ สัมผัสได้ถึงความละเอียดลึกซึ้งที่ท่านได้ถ่ายทอดในเรื่องการศึกษาค้นคว้า เพื่อให้เกิดความรู้ในหลายๆ ระดับ เริ่มตั้งแต่ความรู้ความเข้าใจเบื้องต้น นิเทศจารีกโอศก เปิดเรื่องนั้นเป็นการยกหลักการอ้างอิงในการแนะนำเนื้อหาเข้าไปสู่เบื้องหลังอังกฤษหรืออิฐหินเปิดทางให้ ย้อนไปดูอดีตอันตระการการของชมพูทวีป พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเมื่อ 2597 ปมาแล้ว (พ.ศ.2552 + พุทธกิจ 45 พรรษา) ในชมพูทวีป คือดินแดนที่เป็นประเทศ อินเดีย รวมทั้งบังคลาเทศ จนถึงปากีสถาน และอัฟกานิสถานในปัจจุบัน แล้วได้รุ่งเรืองและเจริญแพร่หลายออกไปในนานาประเทศทั่วทวีปเอเชีย จนมาบัดนี้ กำลังแผ่ขยายไกลออกไปในซีกโลกทางตะวันตก แต่ในชมพูทวีปเอง เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสืบมา ได้ประมาณ 1,700 ปี ไปยังหลักฐานที่เป็นการดูอินเดียพุทธการถึงโอศกที่มี 16 แคว้นใหญ่จริงมี 5 แคว้น ในทางประวัติศาสตร์ของศิลาจารึก จากการทำสงครามชิงอำนาจเบียดเบียนมาหลายปี พระเจ้าอโศกมหาราชได้เห็นผลเสียหายทางด้านทรัพย์สินคนล้มตายเป็นจำนวนมาก จากเหตุผลดังกล่าวพระองค์ จึงหันมานับถือพระพุทธศาสนา แล้วนำเอาหลักธรรมให้คนทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันของการปกครองจนกายมาเป็นโอศกธรรม ธรรมวิชัย เพื่อความเจริญงอกงามในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

คุณค่าทางด้านวรรณกรรมของหนังสือเล่มนี้ ในการศึกษาค้นคว้าท่านได้ใช้ภาษาทางวิชาการเป็นคำศัพท์ภาษาไทยและศัพท์ทางพุทธศาสน์ แต่ท่านได้ให้ความหมาย มีคำแปล อธิบายขยายความเพิ่มเติมเป็นภาษาที่เข้าใจง่ายในประเด็นที่สำคัญ ใช้ถ้อยคำที่ลึกซึ้งซึ่งทำให้เกิดความซาบซึ้งตามหลักธรรม มีการนำเสนอเนื้อหาได้แจ่มแจ้ง และมีการสรุป ทบทวนเนื้อหาที่ได้ศึกษาค้นคว้าไปแล้วเพื่อเชื่อมโยงให้เกิดความต่อเนื่องและเข้าใจชัดเจน สร้างแรงจูงใจชักชวนให้อยากนำไปศึกษาหาข้อมูลส่งเสริมเข้าใจให้เกิดความศรัทธา ความเชื่อ และวิริยะความพากเพียรของศึกษา ช่วยชี้ให้เห็นผลดีมีประโยชน์ที่จะนำไปต่อยอดด้วยการศึกษาเพิ่มเติมในปัจจุบันได้ด้วยหลากหลายมิติหลายแง่มุม

สรุป

หลักการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้นำมาเสนอไว้ในหนังสือจารีกโอศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตยเล่มนี้เป็นหลักฐานที่สำคัญอย่างยิ่งทางประวัติศาสตร์ของประเทศอินเดีย คือบ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองมาหลายพันปีตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจนถึงยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช และยังเห็นถึงความเสื่อมถอยอวสานหายไปขอพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีป หลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การปกครอง การเมือง สงครามในชมพูทวีป เพื่อไขปริศนาเรื่องราวในอดีตได้ดีที่สุดนั้น จารีกโอศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย จึงเป็น

คำตอบ และเหตุผลชี้ชัดทางวิชาการ จารีกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิงห์) นี้ล้วนแต่แสดงสิ่งซึ่งเป็นหลักฐานว่า พระเจ้าอโศกได้สร้าง และเป็นคำสั่ง้องการทรงประสงค์ที่จะมีเจตนาในการปฏิบัติคำสั่งให้ทั่วถึงครอบคลุมทุกเขตแคว้นอีกด้วย เมื่อพูดถึงศาสนาแล้ว โดยเฉพาะพระองค์เองได้เอาใจใส่เบ่งแยง ส่งเสริม อุปถัมภ์คำชู พระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นได้ชัดเจน ก็คือการสังคายนาครั้งที่ 3 ที่เมืองปาตลีบุตร ที่พระเจ้าอโศกทรงอุปถัมภ์ เมื่อ พ.ศ. 235 ซึ่งคัมภีร์ สมันตปาสาทิกา ไตเลาไว และบอกด้วยว่า พระที่ก่อปัญหา (ท่านว่าปลอม บวชเข้ามา) ได้ถูกบังคับให้นุ่งผ้าขาว (ให้สึกออกไป) ส่วนเนื้อหาสาระในศิลาจารึกก็ได้กล่าวถึงหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในโลกนี้ และโลกหน้า เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ และสัมปรายิกัตถะ เริ่มจากหัวข้อเปิดเรื่อง อังกฤหรืออิฐหินเป็นทางให้ยอนไปคู่อติอันตระการของชมพูทวีป ลำดับต่อมาคืออุินเดียพุทธกาลถึงอโศก เป็นการกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของแคว้นที่มีหลายเหตุการณ์เกิดขึ้นในแต่ละครั้งของผู้ปกครองบ้านเมืองอย่างชัดเจน ลำดับต่อมาคืออโศกธรรม และธรรมวิชัย เป็นการยกเอาหลักฐานทางวิชาการของนักค้นคว้า และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาให้เห็น เช่น ทิฏฐธัมมิกัตถะ และสัมปรายิกัตถะ ลำดับต่อมาคือ บัญชีศิลาจารึก เป็นการวางความนำให้เห็นประวัติส่วนตัวของพระองค์ การขึ้นครองราชย์ การทำสงคราม ความโหดร้ายทารุณของสงคราม เป็นเหตุให้หันมานับถือพระพุทธศาสนา และพระราชกรณียกิจของเจ้าอโศกมหาราชในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น ทรงสร้างมหาวิหาร 84,000แห่ง ทั้งทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 3 และทรงส่งพระเถรานุเถระไปประกาศพระศาสนาในแคว้นต่าง ๆ ซึ่งเป็นเหตุให้หลักศิลาจารึกได้ตกไปอยู่แต่ระแคว้นแคว้นนั่นเอง

ลำดับต่อมาคือ บทเฉพาะที่ เป็นการศึกษาค้นคว้าเสาศิลาจารึกอโศกที่สารนาถ (จำลอง) ณ วัดญาณเวศกวัน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งหมดที่ท่านได้เขียนและกล่าวไว้ในหนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องเดียวกันคือเรื่องราวของพระเจ้าอโศก ซึ่งเป็นการนำเสนอหลักฐานทางวิชาการเกี่ยวกับการค้นคว้าวัตถุโบราณ เพื่อให้เกิดความความรู้ความเข้าใจตามลำดับ วิธีการนำเสนอท่านได้ยกหลักฐานทางพระไตรปิฎกที่เป็นภาษาไทย หนังสือของนักวิชาการที่เป็นชาวต่างประเทศ ผ่านการขุดค้นทั้งนำเรื่องราวในอดีตพุทธการขึ้นเป็นบทนำและอธิบายขยายความ ยกตัวอย่างประกอบ และมีการสรุปบทวนเนื้อหาเดิมก่อนเข้าสู่เนื้อหาใหม่ ซึ่งมีลำดับชั้นเนื้อหาสอดคล้องกันไปตลอดทั้งเล่ม หลักการที่ท่านได้นำมาเขียนไว้เป็นหลักการที่ละเอียดลึกซึ้งมีระดับความยากง่ายต่างกัน แต่ท่านได้แสดงหัวข้ออธิบายไว้ด้วยสำนวนภาษาที่เข้าใจง่าย มีการอธิบายความหมายขยายความได้ชัดเจน แจ่มแจ้ง และเอื้อให้ทุกคนสามารถนำไปศึกษาได้ด้วยตนเองตามสมควรแก่กำลังความสามารถ ถ้าได้ศึกษาเรียนรู้และทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ รู้จักสังเกต พิจารณาให้เห็นหลักวิชาการตามเหตุผล

หนังสือเล่มนี้สามารถตอบโจทย์ของผู้ที่สนใจ เกี่ยวกับเรื่องราวของ “จารีกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” ของแนวทาง วิธีการค้นคว้าให้ได้รับความรู้แท้จริงตามหลักวิชาการ ผู้ที่เริ่มสนใจเกี่ยวกับแนวคิดนี้ หนังสือเล่มนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ดี สามารถชี้แนะช่องทางและแนวคิดที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน พร้อมทั้งเป็นช่องทางในการศึกษาเพิ่มเติมสำหรับผู้ที่มีพื้นฐานมาแล้ว หนังสือ “จารีกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความสำคัญกับหลัก

วิชาการทางการศึกษาค้นคว้ามากกว่าความรู้ทางประวัติศาสตร์เพราะ “จารีกอโคก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” ทางศิลาจารีกรนี้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นและมั่นคงในการอ้างอิงหลักฐานเพื่อสมเทียบคัมภีร์พระไตรปิฎกในทางพระพุทธศาสนามากกว่าความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่คนส่วนใหญ่เขียนบันทึกสรุปว่าศิลาจารีกรและคัมภีร์ เอกสารต่างๆ ทางวิชาการที่เป็นเรื่องราวของพระเจ้าอโคกที่ยกเอามาศึกษาค้นคว้าทั้งหมดที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงไว้ในหนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องเดียวกันคือแสดงถึงหลักฐานทางศิลาจารีกอโคก คัมภีร์ เอกสารต่างๆ ที่มุ่งเน้นการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้ด้วยทางวิชาการ เพราะถ้าปฏิบัติตามหลักวิธีการทั้งหลายตามที่กล่าวมานั้นแล้วก็จะถึงจุดหมายเดียวกันคือความจริงตามหลักศิลาจารีกร

หนังสือเล่มนี้เปรียบเสมือนคู่มือเล่มหนึ่ง ที่ช่วยให้ผู้อ่านสามารถกลับมาศึกษาเพิ่มเติมได้ในทุกโอกาสและสามารถทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้ความเข้าใจ เกิดความศรัทธา ความเชื่อวิริยะความพากเพียรเพื่อนำไปศึกษาค้นคว้าต่อยอด และถือได้ว่าเป็นหนังสือที่สำคัญในปัจจุบัน การมีไว้ซึ่งหลักฐานในการอ้างอิงทางวิชาการให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปในทางการศึกษาค้นคว้าร่องรอยทางประวัติศาสตร์ศิลาจารีกรต่างๆ ทางวิชาการ ที่มีเป้าหมายสูงสุดคือ ความเข้าใจที่ถ่องแท้ตามความเป็นจริงสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติที่ดี และมนุษย์สร้างขึ้นที่ดี หนังสือ “จารีกอโคก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย” พูดได้ว่าเป็นกุลแจที่สำคัญอีกดอกหนึ่งในการไขข้อมูลต่างๆ นั้น

เอกสารอ้างอิง

- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2559). *พุทธธรรมฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ผลิธัมม์ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2547). *จารีกบญุ จารีกธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทพิมพ์สวย จำกัด,
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2557). *จารีกอโคก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา. (2557). *ตามสำรวจพุทธสถานในอินเดีย*. กรุงเทพมหานคร: แอคทีฟพริ้นท์ จำกัด
- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา. (2560). *พุทธคยาแดนตรัสรู้ของพุทธองค์*. ขอนแก่น: หจก.โรงพิมพ์ศรีน่านาวิทยา,
- จ่านงค์ ทองประเสริฐ. (2554). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว.
- จ่านงค์ ทองประเสริฐ. (2556). *วิชาศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

- อิสระ สุวรรณบล และจำเนียร ณะคังคิวิ. (2554).. การจารึกแสงบุญสังเวชนียสถาน 4 ตำบลประเทศอินเดีย และประเทศเนปาล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด,
- อิสระ สุวรรณบล. (2556). ธรรมเนียมตราในแดนพุทธภูมิ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา,
- ใต้ ตามทาง. (2546). สู่แดนพุทธภูมิบันทึกการจารึกแสงบุญ ไปไหว้พระบาทพระพุทธรองค์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธรศาสนาของธรรมสภา,